

Encyel. 0.

52. 48.

TAMPFEL-FÉLE
NYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

59.

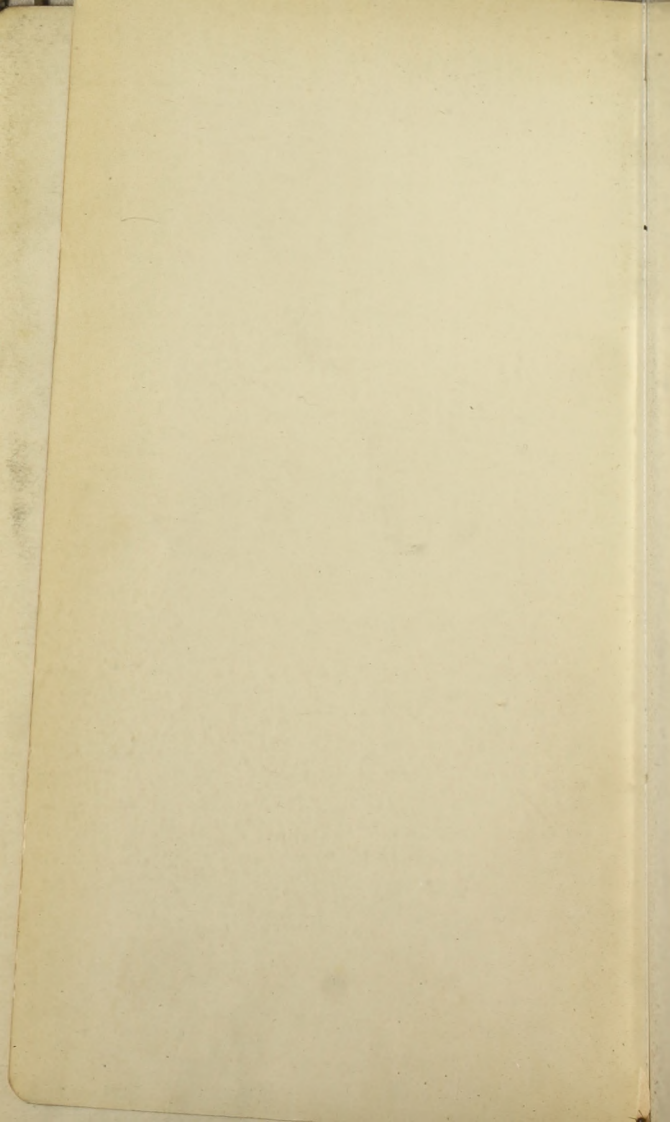
Dr. Somló Bódog

ETHIKA

Ára 30 fill. - 30 kr.

POZSONY - BUDAPEST
KIADJA
STAMPFEL K.

STAMPFEL-FÉLE
TUDOMÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

— 59. —

ETHIKA.

IRTA

DR. SOMLÓ BÓDOG.

POZSONY. 1900. BUDAPEST.

STAMPFEL KÁROLY KIADÁSA.

*A „Tudományos Zseb-könyvtár“ jog- és állam-
tudományi csoportjából eddig megjelent:*

8. Római jog. I. Institutiók. Irta Dr. Bozóky Alajos.
9. Római jog. II. Pandekták. Irta Dr. Bozóky Alajos.
10. Katholikus Egyházjog. Irta Dr. Bozóky Alajos.
21. Nemzetközi jog. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
31–34. Magyar magánjog. Irta Dr. Katona Mór.
39–40. Magyar büntetőjog. Irta Dr. Atzél Béla.
41–42. A bünvádi perrendtartás. Irta Dr. Atzél Béla.
55. Magyar közigazgatási jog. Irta Dr. Falcsik Dezső.
56. Alkotmányi politika. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
57. Magyar pénzügyi jog vázlata. Irta Dr. Bartha Béla.
59. Ethika. Irta Dr. Somló Bódog.

Követni fogják:

Észjog.

Magyar közjog.

Nemzetgazdaságtan.

Pénzügytan.

Statisztika.

Protestáns Egyházjog.

stb.

1. BEVEZETÉS.

A legrégibb idők óta homlokegyenest ellenkező ethikai rendszerek állanak egymással szemben és a sarkalatos eltéréseken belül ismét számtalan egymást keresztező kisebb ellentétes vélemény száll egymással szembe. Az ethikai iskolák ezen régi küzdelmében kevés a teljes győzelem. A különböző iskolák — bár némelyek már végelgyengülésben, míg mások élet-erősen — még mindig csaknem teljes számban állanak egymással szemben. Az új elméletek nem a régiékhelyébe, hanem azok mellé sorakoznak ezen a téren. Hogy miért oly lassú egy-egy ethikai elmélet végső elhalása, valamint hogy nagyban mi körül forognak a legmélyebben járó ellentétek, e kérdések megoldása az egész füzetten keresztül végig vonul.

A legújabb ethikai iskolákat a régiékekkel szemben legfőként a modern természettudományok — nevezetesen az élettan és a lélektan — jelentékeny befolyása jellemzi. A következő áttekintés úgy beosztásban, mint gondolatmenetben teljesen Spencer Herbertnek „The principles of Ethics“ (Az ethika alapelvei) című munkáját követi, a mely ezen legújabbkori ethikai rendszerek közül a legkövetkeztesebben alkalmazza a természettudományi felfogást az erkölcs problémáira.

I. RESZ.

Az ethika tényei.

2. Az ethika tárgya.

Az ethika az emberi viselkedés egy bizonyos részével foglalkozik, s hogy ezt megérthessük, meg kell értenünk az emberek viselkedésének egészét. Sőt ha a legvégső okokig akarunk eljutni, nem elég megvizsgálni még az emberi általános viselkedést

sem, hanem vissza kell mennünk az élő lények viselkedésére általában; a fejlettebbet a fejletlenebbel kell megmagyaráznunk. De még a jelenben mutatkozó viselkedés egésze sem elégséges; vissza kell pillantanunk a múltba is, tanulmányoznunk kell a viselkedés fejlődését.

A cselekvőségnek ahhoz a részéhez, a melyet viselkedés, magaviselet névvel jelölünk, úgy jutunk el, ha a céltalan cselekedeteket kizárjuk. Az élő lények fokozatain végig tekintve azt látjuk, hogy minél fejlettebb valamely lény, annál jobban szolgálnak cselekedetei céljainak, vagyis annál jobban szolgálnak az egyén életének fentartására és utódok felnevelésére. De a föld különböző lényei nem élnek elszigetelve; az egyiknek sikeresebb cselekvősége sokszor más lények sikertelen cselekvőségét tételezi fel, legyenek azok a más lények akár fajabeliek, akár más fajbeliek. Az a magaviselet lesz már most a tökéletesebb, a melyet mindenki követhet, a nélkül hogy mások hasonló viselkedését kizárná. Legfőként a legfejlettebb lények, az emberek viselkedéséről áll, hogy abban a mértékben tökéletlen, a melyben az egyes csoportok között, valamint ugyanazon csoportok egyes tagjai közt ellenségeskedés folyik. A fejlődés tetőpontja csak állandóan békés társadalmakban érhető el. Csak ezek teszik lehetővé az összeműködést és a kölcsönös segítséget, a miáltal mindaz, a mi az ember cselekvőségét emeli, tökéletesebbé teszi egy szersmind valamennyiök életét is. Az a formája a viselkedésnek, a melyet az a legfejlettebb lényeknél, az embereknél a fejlődés ezen utolsó fokán ér el, tárgya az etikának.

Az etikának ezt a területét két nagy részre lehet felosztanunk. Az első a személyes ethika, a másik a szociális ethika. Az elsőbe azok a cselekedetek tartoznak, a melyek a személyes jóléthez való viszonyukban ítélendők meg. Másodlagosan ugyan ezek is érintik embertársaink jólétét, de mégis a szerint kell őket jóknak vagy rosszaknak itélnünk, a mint a cselekvőre nézve hasznosak vagy károsak. A második főrészbe azok tartoznak, a melyek közvetlenül és közvetve mások jólétére irányulnak, s a melyek — noha hatásaik a cselekvő szempontjából sem hagyhatók figyelmen kívül — mégis másokra vonatkozó hatásuk szerint jók vagy rosszak.

3. A jó és rossz cselekedetek.

Cselekedeteinket a szerint nevezzük jóknak vagy rossznak, a mint jól vagy rosszul valósítják meg céljaikat és e kifejezéseink használatában való állhatatlanságunk is csak céljaink állandó változásából származik. A fejlődés akkor éri el tetőpontját, ha magaviseletünk úgy a magunk, mint utódaink és embertársaink élete szempontjából a legnagyobb teljességre emelkedik. Ehhez képest a jó cselekvés is akkor emelkedik a lehető legjobb cselekvéssé, ha ezt a három célt egyidejűleg megvalósítja. Mind e kérdéseknek van azonban egy prejudikáló kérdésük, a melyet végérvényesen meg kell oldanunk, mielőtt az erkölcsi fejtegetéseket folytathatnók, s ez az a kérdés, érdemes-e élni? Az élet pesszimiztikus vagy optimiztikus felfogásának adunk-e igazat? Van egy pont, a melyen mindkét tábor egyetért. Ez pedig az, hogy az élet a szerint jó vagy rossz, a mint az élet a kellemes érzések túlsúlyával jár, vagy nem jár.

Ez az igazság, hogy a magaviseletet a szerint mondjuk jónak vagy rossznak, a mint eredményeinek összege magunkra vagy másokra, vagy mindkét részre való tekintettel kellemes vagy kínos, benne foglaltatik az összes erkölcsi rendszerekben, és akármilyen más tekintélyt is írjon zászlajára az illető rendszer, az végső elemzésben mégis csak erre a közös tekintélyre vezethető vissza. Akár a tökéletességet, akár az érelynységet, akár az indokok helyességét vagy ehhez hasonlókat fogadjunk el vezérül, a tökéletesség, az erény, a helyesség elemzése mégis csak bizonyos személyeknek bizonyos időben és bizonyos formában való boldogságára vezet vissza bennünket.

4. A cselekvés megítélésének módjai.

Négy közkeletű erkölcsi rendszert különböztethetünk meg. A teológiai, a politikai, az intuicionális és a hasznossági rendszert. A legrégebbi rendszer az, a mely nem ismeri az erkölcsi ítélet más forrását, mint isten akaratát. A másik igen elterjedt rendszer szerint az állami rendszabályokon fordul meg, hogy valamely cselekvés jó-e avagy rossz. E nézet hívei tagadják, hogy volna természeti elvek szerint meghatározható jó vagy rossz, hanem azt tartják, hogy ez csak kormányzati cselekedetektől függ. Az intui-

cionisták azt tartják, hogy az erkölcsi felfogások velünk születnek. Még pedig nem is olyanformán, hogy ezek az erkölcsi felfogások talán a felgyülemlett tapasztalatok által okozott s átöröklődött változásokból származnának, hanem egyszerűen úgy, hogy valami isteni gondviselés látta el az embereket egy különös erkölcsi képességgel. Mindezen rendszerek közös alaphibája, hogy nem ismerik fel s nem alkalmazzák az erkölcsi jelenségekre az okozatiság törvényét. Nem keresik a cselekedetek természetes következményeit; nem az ok és az okozat szükségképi viszonyából vonják le erkölcsi szabályaikat, hanem merően önkényes és a világ többi jelenségeivel semmi összeköttetésbe sem hozott elvek szempontjából ítélkeznek. Még az utilitarianus iskola is, a melyről első pillanatra azt hihetnők, hogy az okozati összefüggés alapjára helyezkedik, osztja a többiek most kiemelt hibáját. Ez az iskola az eredmények megfigyelése alapján itéli meg a cselekvéseket; indukcio útján megállapítja, hogy ilyen meg ilyen cselekvések ilyen meg ilyen hasznokat vagy károkat vonnak maguk után és azt következtetik, hogy a jövőben hasonló viszony fog közöttük fennállani. Tudományos alapelvekből deduktíve már nem vezetik le az utilitarianusok, hogy milyen cselekvésnek kell károsnak lennie és milyen cselekvésnek kell hasznosnak lennie. Azt azonban el kell ismerni, hogy az utilitarianizmus a fentebb említett rendszerekkel szemben már igen jelentős lépést képvisel az ok és okozat viszonyának teljesen tudományos felismerése irányában.

Hogy az ethikai jelenségek ezen természeti törvényeit föltalálhassuk, az egyszerűbb tudományok területére is át kell mennünk. Mert az ethikának van fizikai oldala is: ugyanis az emberi cselekvésséggel foglalkozik, a mely az energia fenmaradásának elve szerint igazodik s így az erkölcsi elveknek a fizikai szükséghez kell alkalmazkodniok. Az ethikának van biológiai oldala. Bizonyos hatásokkal foglalkozik ugyanis, a melyeket a legmagasabb rendű állatban végbemenő lényeges változások hoznak létre. Van lélektani oldala: ugyanis cselekvények halmazatával foglalkozik, a melyeket érzelmek segítenek elő és az ész vezérel. S van végül szociológiai oldala, mert ezek a cselekedetek, egyesek közvetlenül, mások közvetve, társas lényekre vannak hatással.

Az ethika következképen végső magyarázatait csak azokban az alapvető igazságokban lelheti, a melyek mindezen tudományokban közösek.

5. A fizikai szempont.

Az evoluciónak általános törvénye, hogy egy csoportozatnak fejlődése közben úgy annak anyaga, mint ezen anyag mozgásai egy határozottan és egymással össze nem függő egyneműségből határozott és szorosan összefüggő különeműségbe mennek át. Ez az általános törvény a legfejlettebb lényben is megvalósul, ha annak cselekedeteit úgy tekintjük mint egyszerű mozgásokat. Pedig, ha meg is szoktuk az emberek cselekedeteit tisztán a motivumok szempontjából nézni s csak érzelmekkel és gondolatokkal való összefüggésükben fogni fel, nem szabad megfeledkeznünk arról az igazságról sem, hogy az emberek cselekedetei oly változásokból állanak, a melyekről mi tapintás, látás és hallás által szerzünk tudomást.

Ha az élőlények különböző fokozatain végig tekintünk, azt tapasztaljuk, hogy mozgásaik a mint alulról fölfelé haladunk, egyre szorosabb összefüggésbe kerülnek egymással. A legkisebb állatocskák mozgásai nem függnék össze sem az elmúlt, sem a jövő pillanat mozgásaival. Egy hal vándorlásai nem függnék össze sem tegnapi, sem holnapi vándorlásaival. A fészkepítő, tojásköltő, fiakat tápláló madarak mozgásai amazokkal szemben már sokkal hosszabb időszakokon belül összefüggésben állanak. Még inkább úgy van ez az embernél. Már a legprimitívbb állapotban is olyan eszközöket készít, amelyeknek még évek múlva is hasznát akarja venni, míg végre a civilizált ember nevelése, üzletkötései, ipari vállalatai, törvényhozása a cselekedeteknek még sokkal jelentékenyebb összefüggését mutatják. Azok a cselekvések végül, a melyeket erkölcsösöknek mondanak, ismét sokkal szorosabb összefüggést mutatnak, mint a lazábban összefüggő erkölcstelenek. A megbízható ember cselekedeteit előre tudhatjuk, a megbízhatatlanét sokkal kevésbbé. Az erkölcsös cselekedetek tehát a legszorosabban s a legtágabb körben összefüggő mozgásokat mutatják.

Ugyanilyen eredményre jutunk a határozottság szempontjából. A fejletlen cselekvések összefüggés

nélkülisége együtt jár határozatlanságukkal, és a fejlődő cselekvések emelkedő fokozatain keresztül egyre növekszik a cselekvést alkotó mozgások határozottsága nemcsak fel az emberig, hanem tovább a vadak határozatlan vándorlásaitól a mi hely, idő, mennyiség tekintetében határozott céljainkig. Hasonló a különbség az erkölcsös és az erkölcstelen cselekedetek között. Az lelkiismeretes ember cselekedetei úgy időbelileg, mint mennyiségileg határozottan előzményei szerint igazodnak. Pontos, a tényeknek megfelelőleg ad elő mindent, sat. sat. Az excesszusok jellemzik az erkölcstelen magaviseletet, a mérséklet erkölcsöst.

Nem igényel részletes bizonyítást, hogy az élet fejlődő fokozatain keresztül a szervezet és mozgások növekvő különmeműsége mellett a cselekvések is mind külön lesznek s kétségtelen, hogy a vadember cselekedeteinek viszonylagos egyneműségével szemben is nagyfokú különmeműséget tapasztalhatunk a civilizált embernél. Ugyanezt látjuk az erkölcsös cselekedeteknél is. Minél jobban teljesíti valaki az élet minden követelményét, úgy saját mint családja és embertársai testi és lelki szükségletei tekintetében, annál különfélebbek lesznek cselekedetei. Ha a minden tekintetben lehető legjobb magaviseletet képzeljük el, akkor az alkalmak végtelen változatosságához képest a cselekedeteknek is végtelen különmeműséget kell mutatniuk.

6. Az élettani szempont.

Az ideális erkölcsös emberben mindennemű functió kellő teljesítésre talál. Minden functió az élet követelményeivel áll összefüggésben. Létezésének ténye mint az evolúció eredménye már egymagában véve bizonyítja, hogy az illető functio belső folyamatoknak külsőkhöz való alkalmazkodása folytán jött létre.

Minden funciónak teljesítése egy bizonyos értelemben erkölcsi kötelesség. A mi átmeneti állapotunkban, a melyet a szervezetnek környezetünkhöz csak igen tökéletlen alkalmazottsága jellemez, igaz, gyakran az olyan cselekvést követelik magas rendű erkölcsi kötelességek, a mely fizikailag rossz; e mellett azonban nem szabad félreismernünk azt az alapvető erkölcsi igazságot, hogy az olyan magatartás,

a mely az életerőt csökkenti, erkölcstelen. Annak a környezethez való teljes hozzáalkalmazottságnak szempontjából, a mely felé haladunk, mindig a szerint kell valamely cselekvést jónak vagy rossznak itélni, a mint igennel vagy nemmel felelünk erre a két kérdésre: az élet teljességének elérésére irányul-e a kérdéses cselekedet a jelenben? és alkalmas-e az élet lehető legnagyobb meghosszabbítására?

A fájdalma az egész állatvilágon végig oly cselekedetek kísérői, a melyek a szervezetre károsak, míg az öröm a jólétre kedvező cselekedetekkel jár karöltve. Már az evolúció hipotéziséből folyó kérelhetetlen következmény, hogy érző lények más feltételek alatt nem létesülhettek volna. Már az öntudat nélküli élő lényekben is alkalmas összefüggés van a cselekedetek és azok eredményei között. Mert ha nem így volna, az illető fajoknak el kellett volna pusztulniok. Az élet, kezdve a növényeken s az egész állatvilágon végig fel az emberig csak oly magatartás mellett lehetséges, a mely az életet elősegíti és csak oly magatartástól való tartózkodás mellett, a mely azt megakadályozza. A mikor azután az érzés keletkezik, a kellemes érzés csakis az életre nézve hasznos, a fájdalmas csakis a káros cselekedetek kísérőjeképpen fejlődhetik ki. Minden egyén s minden faj napról napra csakis a kellemes keresése és a kellemetlen kerülése folytán marad életben. S így ezen az úton is megerősítve találjuk azt a fentebbi állításunkat, hogy lehetetlen olyan erkölcsi képzet, a mely valakire nézve, bizonyos időben az örömmel valamilyen fajtát ne foglalná magában. Ezt a tételt megerősíti még az a viszony is, a mely egyfelől a fiziologiai exaltáció és az öröm között, másfelől a fiziologiai depresszió és a fájdalom között áll fenn. Minden öröm növeli, minden fájdalom csökkenti az életerőt.

Az emberek ezt a nagy törvényszerűséget rendszerint nem ismerik fel a maga teljességében. Azt kétségtelennek tartja ugyan mindenki, hogy a vágás, a megégetés, az éhség, a fázás fájdalmai a szervezetre nézve üdvös magatartásra kényszerítenek s káros magatartástól visszatartanak, de azért a legtöbb ember talán mégis visszahökken attól, hogy az erkölcsi megítélésnek imént kifejtett mértékét elfogadja. Az emberek ilyenkor bizonyos jótékony eredményekre gondolnak, a melyek kellemetlen érzelmekkel járnak,

mint igen gyakran a munka s gondolnak olyan káros eredményekre, a melyeket kellemes érzések idéznek elő, mint például az iszákosság. Ezek az esetek azonban nem rontják le az alaptörvény helyességét, mert egyszerűen csak azt bizonyítják, hogy közelfekvő örömtől és fájdalomtól el kell tekintenünk távolfekvő örömek és fájdalmak kedvéért. A szervezet legéletbevágóbb szükségleteit, a táplálkozást, a lélekzést, a kellő hőmérséklet megszerzését helyesen vezetik öröm- és fájdalomérzéseink és messze felülmúlják a kivételes bajokat, a melyeket okoznak. Ez utóbbiak pedig onnan erednek, hogy jelenleg még a civilizálatlan életből a teljesen civilizált életre, a szabad ég alatti élettől a négy fal közötti életre való átmenettel küzdünk. Allítsuk csak szembe a vadak krónikusan ellenséges érzelm világát a békés termelés és kereskedés érzelmeivel. A társadalmak közötti régi ellenségeskedés manapság azonban együtt fennáll a társadalmon belüli szeretet rendjével. Már pedig világos, hogy a míg két ennyire ellentétes életmód, mint a harcias és az ipariális együtt fennállanak, az emberi természet nem alkalmazkodhatik teljesen egyikhez sem.

7. A lélektani szempont.

Az alacsonyrendű lényektől föl az emberig és az ember legalacsonyabb típusaitól fel a legmagasabbakig az önfentartás az által tökéletesbedett, hogy az egyszerű ingereket alárendelték az összetettebb ingereknek, a közvetlen érzéseket a jövő érzések képeinek, vagyis alárendelték a prezentatív érzelmeket a reprezentatív érzelmeknek. Az érzelmeknek, mint cselekedeteink vezetőinek tekintélye eszményiségük és összetettségük foka szerint növekszik. Ugyanígy áll a dolog az idegfolyamatok értelmi oldalára nézve is. Minél fejlettebb az ész, annál eszmeibbek lesznek a motívumok, annál távolabb fekvőbbek lesznek a célok, a melyeket elérni igyekszünk. Míg végül a legmagasabb típusnál a jelen célok mindegyre jobban a jövőbeli célok alá rendelődnék. Innen bizonyos praesumptio támad az olyan motívumok javára, a melyek távoli javak elérésére irányulnak szemben olyan motívumokkal, a melyek közelfekvő javak elérésére törekszenek.

Ez az általános igazság, hogy a primitív, egyszerű presentatív érzelmeknek ellen kell őriztetniök a későbbben kifejlett, összetett, representatív érzelmek által, a civilizáció folyamán elismerést talált, azonban három nagy tévedés kíséretében. Az emberek úgy a gyakorlatban, mint az elméletlen tévesen azt hiszik, hogy a magasabb rendű érzelmeknek ez a fölénye az alsóbbrendűekkel szemben korlátlan, holott vannak bizonyos kényszerítő primitív érzelmek s főleg van egy határ, a melyen túl azok föltétlen kielégítést követelnek. Másodszor teljesen téves következtetés a helyes föelvből, hogy a primitív érzelmeket akkor is vissza kell szorítani, ha magasabbakkal nem is ütköznek össze. S nem kevésbbé téves harmadszor, hogy bizonyos örömök, a melyek egy távolabbi időre nézve tiszteletre méltó óhajtság tárgyai lehetnek, a jelenben helytelenítendőek.

Az elmondottakban eljutottunk az erkölcsi öntudat eredetéhez is, a mely voltaképen nem más, mint egyes érzelmek ellenőriztetése mások által. De a közeli és speciális javaknak ez az elhagyása távolabb fekvő általános javak kedvéért, a mely az erkölcsi önmegtartóztatás lényege, főpontja egyszersmind másnemű önmegtartóztatásoknak is, a milyenek egy látható, avagy láthatatlan főnöktől való félelemből, vagy általában véve a társadalomtól való félelemből erednek. Az emberek lemondanak közeli örömeikről, hogy ne érje őket a törvényes büntetés, az isteni boszúállás, avagy a közmegtorlás. A fejlődés folyamán az érzelmeknek ez a belső ellenőrzése differenciálódik s nevezetesen a morálisnak nevezett ellenőrzés függetlenné válik a másik háromtól. Az érzelmek ellenőrzésének legelső formája a kölesönös boszúállástól való félelem. Mihelyt azután a törzs egyik tagja nagyobb erejénél és bátorságánál fogva vezérré lesz a harcban, az ő boszújától jobban félnek, mint közönséges társaikétól. Ez a második lépés. Közben kifejlődik a „szellemteória“. Az elhaltak megsértésétől való félelem újabb szabályozója lesz a vadak cselekedeteinek. A vezér szelleme pedig, a mely valamennyinél hatalmasabb és kegyetlenebb, különös félelem tárgya. Ő belőle alakul a primitív isten, az ő félelme és tisztelete szüli a legegyszerűbb vallásos megszorításokat. Ez a három formája a közvetlenebb érzelmek megszorításának hosszú ideig együttesen

áll fenn s kölcsönösen támogatja egymást, mert egyaránt megfelelnek a militarizmus követelte érzelemvilágnak s hozzájuk járul a közvélemény ellenőrzése, a mely mind a háromnak követését egyformán erősíti helyeslése által, illetőleg megnehezíti figyelmen kívül hagyásukat rosszalása által.

Mindezek azonban csak előkészítő fokai a tulajdonképeni morális ellenőrzésnek, mert bennük még nem a cselekedetnek a természet szerint bekövetkező rossz következménye képezi a megszorító képzetet, hanem csak közvetlenül a büntetésrossza. A gyilkosságtól való igazi erkölcsi iszonyt nem az akasztás következményének, sem a pokol kínjainak az elképzelése, sem pedig az emberek megvetésétől való félelem okozza, hanem okozza a gyilkosság természetes következményének az elképzelése, nevezetesen a meggyilkolt halálfélelme, lerontása az ő boldogsága minden lehetőségének, hozzátartozóinak szenvedései. Vagyis a morális motívum abban különbözik az előbb említettektől, hogy a cselekedeteknek esetleges, mellékes, nem szükségképeni következményeinek elképzelése helyett, azon következmények elképzelése által jó létre, a melyeket a cselekedetek a természet rendje szerint hoznak létre. Ezek a képzetek nem valamennyien határozottak, bár egyik-másikuk rendszerint az, hanem az egyén hasonló cselekedeteinek következményeiből leszűrt tapasztalatok határozatlan képzeleteinek egy összességét képezik, a melyek elődeink átöröklődött tapasztalatainak még halványabb, de terjedelmes képzeleihez sorakoznak és azokkal egyetemben egy határozatlan, de erős érzelmet alkotnak. A faj fejlődésével karöltve fejlődnek ilyen morális intuiciók, a melyek nem egyebek mint összehalmozott hasznossági tapasztalatok eredményei. Fokról-fokra szervezkedve és átörökítve végre a tapasztalattól független tudattá váltak. Tapasztalatok által létrejött tényezők átöröklése eredete a velünk született intuitív erkölcsi érzelmeknek. — (Az evolúció elmélete ilyenformán ki tudja egyenlíteni az ellentétes erkölcsi rendszereket).

Ezen az úton keletkezett az erkölcsi kötelezettség érzelme is, a mely egy elvont fogalom keletkezésének módjára, a re-reprezentatív érzelmekből absztrahálta mindazt, a mi közös bennük s eliminálta a tartalom eltérő részeit. A köteleesség egyik eleme a kötelezettség.

Az élő lények egész fejlődési menetén keresztül láttuk, hogy a távolabbi és komplikáltabb szükségletek kielégítésére szolgáló cselekedetek tekintélyt nyertek azokkal szemben, a melyek közvetlen s egyszerűbb szükségletek kielégítésére szolgáltak. Így lett a tekintélyesség egyik különösen jellemző részévé az erkölcsi érzelmeknek és az azokból absztrahált kötelezettség érzelmének. Ez utóbbinak egy másik eleme annak kényszerítő volta. Ez az erkölcsnek művelődés folyamán létrejött és már említett politikai, vallási és társadalmi megszorításokkal való összefüggéséből származik. A kötelesség érzelme tulajdonképen csak átmeneti és az erkölcsösség növekvésével, megerősödésével el fog tűnni. Napról-napra észlelhetjük, hogy egy kötelesség eleinte kényszerből teljesítetik, majd pedig a kényszernek minden tudata nélkül, sőt hogy végül az örömek egy forrása lesz a kötelesség teljesítése. Vegyük például az ifjút, a kit szorítani kell a szorgalomra s az öreg üzletembert a ki szinte túlzásba megy dolgainak ellátásában. A gyermekek ellátása és felnevelése ma már jórészt a kötelesség kényszere nélkül megy végbe, sőt nem ritkán jóval túl is megy a kötelesség határán, de még örömet is okoz. Az igazán fejlett erkölcsi érzésű embernek a kötelesség teljesítése örömet s meglegedést nyújt, s a kötelezettség tudata mindinkább háttérbe szorul. A teljes erkölcsösség korában az erkölcsi érzelmek oly öntudatlan és pontos vezetőivé válnak cselekvésünknek, mint a többi érzések, s ha az ellenkező eljárás bajainak tudata továbbra is lappangani fog, nem fogják eszünket jobban foglalkoztatni, mint a hogy foglalkoztatják az éhhalál bajai olyankor, a mikor egészséges étvágyunkat elégítjük ki. A természetes cselekvés lesz az erkölcsös cselekvés.

8. A szociológiai szempont.

Az ethika szociológikus szempontja kiegészíti a fizikait, az élettant, és a lélektant kifejtve azokat a feltételeket, a melyek mellett a társas együttlétben minden egyesnek helyes életmódja összeférjen, sőt elő is mozdítsa valamennyinek helyes életmódját.

Elsőnek a fejlődés rendjében az a szempont jelentkezik, hogy a társadalom javát előtérbe kell helyezni az egyén javának rovására. A társadalom.

létezése és fentartása fontos szükséglet. De kezdetleges fejlődési fokon a társadalmak ellenséges viszonyban állanak egymással s így egyike a legelső teendőnek a társadalom megvédése más társadalmakkal szemben, a mi csak az által lehetséges, ha az egyéni érdek egy bizonyos és elég nagy fokig áldozatul hozatik a társadalom érdekének. A végső cél itt is csak az egyéni élet előmozdítása, s a társadalom megőrzésének közvetlen célja csak azért helyeztetik a végső cél elébe, mert eszközül szolgál annak elérésére. Mihelyest a közösséget többé nem fenyegeti veszély, az egyéni jólét végső célja lesz egyszersmind a közvetlen cél is.

A fejlődés jelen stádiumában még mindig kétféle erkölcsi kódex uralma alatt áll az egyén a társadalmak közötti ellenségeskedés következtében. Az ellenségeskedés, a gyűlölet vallása uralkodik idegen társadalmakkal szemben, míg ugyanazon társadalmakon belül a szeretet vallását prédikálják. A társadalom védelme kifelé a lojalitást és feltétlen engedelmességet teszik erénynyé, míg a békés indusztrializmus a polgárok politikai függetlenségét igényli. Az egyikkel együtt jár a rabszolgatartásnak dicsőséges volta, a nő alárendelt helyzete a férfival szemben, az apa élet-halál joga gyermeke felett, a másik rend mindezt erkölcsitelenségnek tekinti.

Hozzájárul még az is, hogy a két rend egymáshoz való viszonya is folyvást változik, minélfogva a szociális evolúció mindenik foka e kettőnek más és más kompromisszumát igényli. De ha el is kell ismer-nünk ennek a kompromisszumnak időleges és átmeneti szükségességét, az e szerint igazodó cselekvés csak tökéletlennek és fejletlennek mondható. A fejlődés csak akkor érheti el tetőpontját mindenik nemzetnél, ha erre a tetőpontra az összes nemzetek érnek el s ha az egyének közötti ellenségeskedés okaival együtt a nemzetközi ellenségeskedés okai is véget érnek. Csak ha kizártnak tekintjük a külső veszedelmek és akadályok minden fajtát, állapíthatjuk meg tudományos igazságokképen azokat a feltételeket, a melyek mellett minden egyesnek és ennek következtében a közösség élete is a lehető legteljesebb. Az első követelmény, hogy az egyes emberek ne tegyenek semmi olyat, a mi másokat megtámad, vagyis hogy az összhangzatos együttlét lehetővé

válják. Ez azonban magában véve távolról sem elégséges. Ép oly szükséges az egymás javára való összeműködés is, a melynek általános alapja a kijáró előnyök arányossága a szolgáltatott munkához képest. E nélkül nem lehetséges sem fiziológiai, sem társadalmi munkafelosztás. A társadalmi munkafelosztás csak ügyletek kötése mellett lehetséges, a miknek főfeltétele a megegyezés betartása. Ezen második főkövetelmény megsértése is közvetett támadás ember-társaink s a társadalom jóléte ellen.

A közvetlen támadástól való tartózkodás s a szerződések betartásán kívül még a nem egyezményes kölcsönös segítséget kívánja meg az erkölcsi fejlettség legmagasabb foka. Csak ha az igazsághoz még a kölcsönös jóindulat járul, válik életünk a lehető legteljesebbé.

9. *A fájdalmaik és örömeik viszonylagossága.*

Főfontosságú igazság és az etikának egyik alapvető ténye, hogy a boldogság módjai különbözők nem csak különböző fajokhoz tartozó embereknél, de ugyanazon faj különböző egyéneinél is, sőt még ugyanazon egy embernél is élete különböző szakai-ban. A dolgok kellemessége és kellemetlensége azoknak nem valamelyes belső tulajdonságuk, a mely egyformán áll minden érző lényre, hanem kettős értelemben is viszonylagosak a szervezetek különbözőségéhez és egyazon szervezet különböző állapotaihoz képest. Bizonyos fájdalmaik és olyan cselekedetek, amelyek pozitíve ártalmasak, ugyan feltétlenül együtt járnak, a hol csak érzés létezik, de részben itt is találunk viszonylagosságot. Nincs ugyanis állandó viszony a ható erő és az okozott érzés között. Az érzések összege változó a szervezet nagysága, külső szervezete, idegrendszere szerint, és változó a szóban forgó testrészt, vagy az egész test, avagy az idegközpontok mindenkori időleges állapotához képest.

Ugyanez áll az érzelembeli örömeikre és fájdalmaikra vonatkozólag is. Azok a cselekedetek, a melyek hasznosak voltak a fajra nézve, kellemes érzések kútforrásaivá lesznek. A fogoly hód pálcák-ból és fadarabokból építget, az állatkerti zsiráf fa-

ágak hiányában ketrece tetejét nyalogatja, a rinosz nem lévén ellensége, a melylyel megküzdhetne, a földet túrja fel szarvaival. Mindezek a cselekedetek nem benső mivoltuk szerint különböznek, hanem viszonylagos kellemességük, a különböző fajok idegbeli és izombeli szerkezetének különböző adaptációjától van feltételezve. Ugyanez áll a különböző emberfajokra nézve is. Elég a nomád és a letelepedett, a harcias és a békés népeknek az életről alkotott ideáljaira hivatkozni; — különböző ideálok ezek az idegszervezet különbözősége folytán, a mi ismét nemzetségeken keresztül begyakorolt különböző cselekvésmódok felhalmozódott hatásainak átöröklődésére vihető vissza.

A mondottakból következik, hogy az emberi természetnek a szociális élet követelményeihez való teljesebb hozzáalkalmazkodása minden hasznos cselekedetet kellemessé, kell hogy tegyen, s viszont azok a kellemes emóciók, a melyek szükségtelen vagy talán az ideális szociális lét szempontjából ártalmas cselekedetekkel járnak együtt, vissza fognak fejlődni. A mi ma csak kötelesség, az közvetlen, szervezeten keresztül kellemes cselekedetté fog válni, s a mitől ma csak kötelességszerűleg tartózkodunk, idővel szervezeten keresztül fájdalomossá és elrettentővé fog válni.

Az érzelmek eddigi változása a posteriori bizonyítja az imént a priori levont következtetést. A primitív ember életét főleg vadak üzésében tölti el, míg a civilizált világban ez kevésbé lényeges; innen van, hogy a vadászat szeretete helyett ma már bizonyos azindusztrializmus szükségleteivel járó foglalkozások válnak nekünk mind általánosabban kellemesekké. A primitív ember inkább kegyetlen, míg magasrendű társadalmakban sokan idejük és pénzük javarészt emberbaráti célokra fordítják. Már pedig nemcsak észszerű dolog azt hinni, hogy a társadalomban ezután is hasonló változások lesznek, mint idáig voltak, hanem észszerűtlen dolog volna ennek ellenkezőjét feltenni.

Nincsen olyan cselekvés, a mely ha állandóan gyakoroltatnék, s a mely ha az élet szükségleteivel összhangzatos, az örömet forrásává ne válnék s ennek folytán kétségtelen, hogy örömezzetek fogják kísérni mindama cselekvésmódokat, a melyeket a szociális körülmények követelnek.

10. Az egoizmus az altruizmus ellenében.

Triviális igazság — melyet azonban az etikában igen sokszor félreismernek — hogy minden teremtnék mindenekelőtt élnie kell, hogy cselekedhessék. Ebből folyólag mindazok a cselekedetek, a melyek az életfentartásra szolgálnak, megelőzik fontosságban az összes másnemű cselekedeteket. Vagyis az etikának fel kell ismernie azt az igazságot, hogy az egoizmus az altruizmus elébe helyezendő. Ha mindenekelőtt nem gondoskodnánk kellőképen magunkról, másokról való gondoskodásunk halállal végződne, s a végén nem volna kiről gondoskodni.

Az élet annak a törvénynek uralma alatt érte el mai fejlettségét, hogy minden teremtnék élvezze saját természetének előnyeit és viselje hátrányait, akár öröklötte legyen azokat elődeitől, akár legyenek azok saját maga szerzte módosulások. S e törvénynek érvényben kell maradnia, akár mennyire fejlődjék az élet a jövőben. Már pedig e törvénynek elismerése involválja azt a tant is, hogy az egoizmus legyen cselekvésünk végső elve, hogy az egoisztikus igényeknek meg kell előzniük az altruizmuséit.

E tétel élettanilag első pillanatra evidens, de nem kevésbbé kétségtelen üdvös hatása a boldogság növelése tekintetében sem. Mindennemű tehetetlenség közvetlenül és közvetve fájdalomak forrása, s mindennemű képesség örömeit szerez. Egy egészséges, erős emberekből álló társadalomban aránylag nagyobb lesz a boldogság; egy romlott szervezetű, a szükséges funkciók végzésére alkalmatlan emberekből álló társadalomban a nyomorúság lesz nagy. Nem lehet tehát kétséges, hogy az előbbi eredményre vezető magatartást jónak, az utóbbira vezető rossznak kell mondanunk.

Ha az átöröklésnek nem volnának bizonyítékai, ha az volna a szabály, hogy az erős gyengét nemz és hogy a gyengétől származik az erős, ha buta szülőktől származnának a nagy tehetségű utódok, és a betegség nem szállana a gyermekekre, akkor igazuk lehetne azoknak az etikusoknak, a kik nem törődnek életmódunk ama hatásaival, a melyek utódainkra átszállanak. Így azonban azt kell mondanunk, hogy mindenkinek egoisztikusnak kell lennie addig a határig, a melyet a funkciók helyes végzésével járó vágyak

kielégítése kijelöl, sőt azt kell mondanunk, hogy mindenkinek kötelessége azoknak az örömöknek, a melyeket az élet nyújt, kellő mennyiségét keresni, mert a szülők tompult egyhangúságban eltöltött élete csökkenti utódaik képességét a nekik kínálkozó örömök élvezetére.

A ki eléggé gondol saját szükségleteire, hogy jó egészségben és jó kedvben tartsa magát, közvetlenül is a boldogság forrása lesz környezetére nézve. Duzzadó életerejével mindenütt szívesen látják, mosolya és tréfás szavai lesznek neje számára, meséi és játékaik gyermekei számára, vidáman cseveg barátai-val, míg a szenvedővel és gyengével környezetének is együtt kell szenvednie.

De a kellő egoizmus növeli képességünket altruisztikus cselekedetekre is. Az anya, a ki gyermekeinek jóléte iránti túlbuzgalmában beteggé lesz és nemcsak háztartását, de gyermekeit is elhanyagolni kénytelen, sőt talán kora árvaságra is juttatja őket csak egy tipikus példa a napról napra megismétlődő ezer közül.

11. Az altruizmus az egoizmus ellenében.

Altruizmus alatt mindazokat a cselekedeteket értjük, a melyek saját javunk helyett mások javára szolgálnak; tehát mindazok a cselekedetek is altruisztikusak, a melyek utódok és így a faj fentartására szolgálnak. Nemesak azokat a cselekedeteket keli ide sorolnunk, a melyeket öntudat kísér, hanem azokat is, a melyek a magzatok javára szolgálnak a nélkül, hogy ez a rendeltetésük elképzeltetnék, hogy úgy mondjuk: az automatikus egoizmus esetei. Az altruizmus az élet kezdetétől fogva nem kevésbbé volt lényeges mint az egoizmus. S ha első sorban az altruizmus függ is az egoizmustól, másodsorban ez utóbbi nem kevésbbé függ az altruizmustól. A legprimitívabb fizikai altruizmustól, az automatikus, félig öntudatos formákon keresztül a teljesen öntudatosig, a családitól a szociális altruizmusig, ez utóbbi az egoizmussal párhuzamosan fejlődött.

Csak ott a hol a családbeli altruizmus magasrendű fejlettségre emelkedett, van megadva a politikai altruizmus teljes kifejlődésének a lehetősége. Előbb a nemzetségre, majd a törzsre, azután a rokon törzsekből alakult társadalomra terjed ki a családi

érzés, s így előkészíti a felebaráti érzést nem rokon polgárok között. Az erőteljes családi érzésnek pedig ismét a monogam házasság általánossá válása az előfeltétele.

Az altruizmus legelső faja azoknak az egoisztikus impulzusoknak fékezését igényli, a melyek mások egyenes megtámadására irányulnak. Az egoisztikus ki-elégülésnek az a nagyobb foka, a melyet a társas együttlét hoz magával, csak elegendő altruizmus mellett lehetséges, a mely mások hasonló igényeit elismeri. Az altruizmusnak az a legalacsonyabb faja, a mely csak a taliótól vagy a büntetésektől való félelem folyománya, aránylag csak csekély hasznot hoz. Az emberek erejének legjava részét ezen a fokon még mindig az önvédelem veszi igénybe és az általános bizonytalanság folytán az ipariális összefüggésnek csak igen csekély foka lehetséges. Az egoisztikus igények jelentékenyebb kielégítése csak az által válik lehetővé, hogy az altruizmus kikényszerítettől önkéntessé válik. Ugyanez áll az altruizmus ama fajairól is, a melyek a szerződések megtartását s a közjó érdekében áldozatok hozatalát parancsolják. Minél általánosabb a szerződések szentsége, annál olcsóbbak az ipari termékek előállításai költségei, annál olcsóbb a hitel, annál kevesebb akadály van az iparnak, s így annál tökéletesebb minden egyén egoisztikus ki-elégülése. S ép oly szembeeszkő, hogy csak ott lehetséges egészséges állami élet, jó közigazgatás, ennél fogva aránylag kevés adó stb., a hol minden egyes saját ügyeinek végzésén kívül a közjó érdekében is munkát végez.

De személyes hasznunknak polgártársaink hasznával való együttjárása még sokkal tágabb körű. Mindaz, a mi az emberek erejét általában véve csökkenti, minden egyesnek örömeit csökkenti, mert megdrágítja az örömök megszerzésének eszközeit. Az epidemiák csökkentésére irányuló mindennemű tevékenység és az egyén jóléte közötti összefüggés első pillanatra kétségtelen. A butaság pedig épp annyi bajt okoz mint a gyöngeség és betegség. Az intelligens ipar s rutinos kereskedelem jobban és olcsóbban elégíti ki szükségleteinket, mint a kezdetleges, stb. Minden egyesnek önzését is szolgálja minden a közműveltség emelésére szolgáló tevékenység, s ugyanily nyereség minden egyesre a közérkölcök

emelése. Mások fizikai, szellemi és erkölcsi emelése mindenkinnek személyes érdeke is, mert mások tökéletlensége emeli minden kényelmünk árát, emeli adóinkat. Mások gondatlansága, ostobasága és lelkiismeretlensége naponkint okoz nekünk bosszúságot idő- és pénzvesztést.

Még sokkal közvetlenebbül függ össze az egoisztikus kielégülés azon altruisztikus cselekvőségektől, a melyek mások szimpatiáit ébresztik fel. Környezetének elidegenítése által az önző természet megfosztja magát annak segédkezésétől és számtalan társas élvezettől s hiányában lesz azon örömeknek s a fájdalom amaz enyhítéseinek, a mely azoknak a részvételével jár, a kiket szeretünk.

De végül a túlságos egoizmus a boldogságra való képtelenséget is hoz létre. A pusztán önző örömek sokkal kevésbbé elégitenek ki még az ifjú években is, és csaknem egészen eltűnnek az aggkorban. Az egoizmusnak ez a függősége az altruizmustól túlterjed minden egyes társadalom határain és egyetemlegességre törekszik. Minél jobban növekszik a társadalom egymástól való függő volta üzleti összeköttetések révén, annál inkább érdekli mindeniknek jóléte a többieket.

12. Összeegyeztetés.

A fenti két fejezetből levonhatjuk a következőt, hogy a tiszta egoizmus és a tiszta altruizmus egyaránt helytelenek. Ha helytelen az az elv, hogy „élj magadért“ ép oly helytelen az is, hogy „élj másokért.“ A helyes út a kettő közötti kompromisszum.

De ez a kompromisszum távolról sem jelent állandó ellentétet a kettő között; távolról sem volna helyes az a következtetés, hogy az emberi élet összhangját állandóan megzavarná az a kérdés, hogy mennyire legyen önző s mennyire önfeláldozó? Már sok alsóbbrendű gerincesnél is tapasztalhatjuk, hogy a szülői önfeláldozást nem érzik önfeláldozásnak, hanem hogy a kölykeikkel szemben tanusított altruisztikus cselekedeteik szülei ösztöneik kielégítései. Az embernél még inkább tapasztalhatjuk, hogy a gyermekek jólétéről való gondoskodás mennyire együtt jár a szülők boldogságával, s a gyermek utáni vágy gyermekteleneknél, az örökbefogadások világosan mutatják, hogy mily szükségessé válhatik

az önfeláldozó tevékenység az egoisztikus megelégedettség szempontjából is. A társadalmi önfeláldozás ugyan sohasem fog emelkedhetni a tökély e fokára, de annyira mégis várható fejlődése, hogy a mások boldogságáról való gondoskodás mindennapi szükségé váljék.

A szimpatia fejlődésének van azonban egy igen jelentékeny akadálya. Láttuk, hogy örömek és fájdalmak visznek rá olyan cselekedetekre, illetőleg tartanak távol bennünket olyan cselekedetektől, a melyek hasznosak, illetőleg károsak. Ebből az igazságból folyik, hogy olyan képességek, a melyek részben örömet, részben fájdalmat okoznak, nem fejlődhetnek azon a határon túl, a melyen több fájdalmat okoznak, mint örömet. A szimpatia mindkét érzést létrehozza. Az öröm látása örömet szerez, a fájdalom látása fájdalmat. Ha környezetünkben gyakori az öröm s aránylag ritka a fájdalom, akkor a szimpatia az örömnél egy többletet hozza magával s viszont több fájdalmat szerez, ha kevés az öröm körülöttünk és sok a fájdalom. A szimpatia fejlődése ennél fogva a másokban nyilvánuló öröm és fájdalom összegétől függ. Ha valamely adott társadalomban a fájdalom napirenden van, a szimpatia nem nagyon fejlődhetik. A militarizmus alatt csak csekély foka lehetséges. Sőt még a militarizmus megszűntével is számos az akadálya, mert az emberek szervezete csak lassan alkalmazkodhatik a megváltozott viszonyokhoz s még a militarizmus megszűnte után is sokáig napirenden vannak az igazságtalanságok és egyéb fájdalmat okozó támadások.

De még az industrializmushoz való tökéletes hozzáalkalmazkodás esetén is erős akadálya maradna a szimpatia nagyobb mérvű kifejlődésének, hogy a szaporodás túlhaladja a halandóságot és ez által az életfentartás eszközeinek szükségét hozza magával, a mi ismét állandó forrása a boldogtalanságnak. Csak abban a mértékben, a melyben a termékenység csökken, a minek az észbeli fejlődéssel már élettanilag is szükségképen be kell következnie, vehet nagyobb lendületet a szimpatia fejlődése.

Az élet elviselhetetlen volna, ha a nyomorúság manapság létező okainak megmaradása mellett az emberek nagy mértékben érzékenyek volnának embertársaik szenvedései iránt. Ellenben a szimpatia

az a növekvése, a melyet a körülmények megengednek, ismét a fájdalom csökkentéséhez és az öröm növeléséhez vezet, s az örömnak így keletkező többlete ismét a szimpatia emelkedését teszi lehetővé.

Ugy az érzések kifejezésének természetes nyelve (arcmozdulatok és hangok), valamint azok megértésének képessége jelentékenyen emelkedni fog. Mai jellemünk és társadalmunk körülményei sokszor kívánatossá teszik, hogy mások ne tudják, mit érzünk. A mily mértékben azonban egoisztikus vágyaink az altruisztikusok uralma alá fognak jutni, érzéseink kifejezésének nyelve gazdagodni fog, a mi a szimpatia aránylagosan meg fogja könnyíteni. Ezzel együtt fog járni a mások érzelmeinek megértésére való képesség, s mások érzelmeinek gyakrabbi és tökéletesebb átérzése érzelmeink nagyobb fokú azonosságához fog vezetni.

Az önfeláldozás gyakorlására szolgáló alkalmak a fejlettség magasabb fokán meg fognak ritkulni mások hasonló altruizmusa folytán. Először is kevesebb lesz a nyomorúság (hiszen ez első feltétele az altruizmus egy jelentékenyebb fejlettségének), másodszor az altruizmus általánossá válása kikerülhetetlenül csökkenteni fogja annak egyéni túlzásait, mert túlságos önfeláldozásunk fájdalmas volna másokra.

Három nagy köre azonban meg fog maradni az altruizmus gyakorlásának. Az első a családi élet. A gyermekek felnevelésében nyilvánuló önfeláldozás csökkenni fog ugyan a gyermekek kisebb száma folytán, de annál intenzívebbé és tartósabbá fog válni. Ellenszolgáltatása a gyermekek nagyobb fokú gondoskodása lesz agg szüleikkel szemben. Második köre az altruizmus gyakorlásának, a mely azonban szűkre fog szorulni, a közjólétről való gondoskodás leend. Az emberek magánviszonyaiban végül igen kevés alkalom lesz rá, azonban kivételes események, tűzvész, áradás stb. módot fognak nyújtani hősiestettek véghezvitelére itt is. A mindennapi életben legfeljebb az által lesz rá alkalom, hogy megóvjuk embertársainkat olyan bajoktól, a melyeket ők nem vehetnek észre, s hogy tudomásukon kívül segítsük elő törekvéseiket.

Az altruizmus legvégső formája — a teljes adaptáció fokán — szimpatikus öröm lesz mások sikeres működésével s így el fog tűnni az egoizmus

és altruizmus ellentéte. A mások javát néző impulzusok nem fognak áldozatot igényelni, hanem ingyen hozzáadások lesznek az egoisztikus örömhöz. S a másokról való gondoskodás legfeljebb oda fog irányulhatni, hogy alkalmat fogunk nekik adni altruisztikus érzelmeik gyakorlására.

13. Abszolút és relatív ethika.

A feltétlenül helyes cselekvés nem járhat semmiféle fájdalommal. Minden olyan viselkedés, a mely némi fájdalommal is jár, részben rossz. Igen sokszor a legmagasabb szempont csak a legkisebb rossz elérésére irányulhat; a legkisebb rossz itt a relatív helyes. Ez folyománya a társadalomelőtti időkből örökölt természetünknek a mai társadalmi élet követelményeivel való ellentétének.

Igen sok esetben továbbá, a melyben feltétlenül helyes viselkedés lehetetlen, hanem csak többé vagy kevésbé helytelen viselkedés lehetséges, még annak a megállapítása is lehetetlen, hogy melyik magatartás a viszonylag legkisebb rossz. Az ethikának e nehézségekkel szemben ugyanarra az álláspontra kell helyezkednie, mint a többi tudományoknak. Mindennemű tudományos igazságok csakis az által érhetők el, hogy a zavaró, komplikáló tényezőket elimináljuk s csak az alapvető tényekre vagyunk tekintettel. A helyes cselekvés elveit minden komplikáló esetlegesség elhanyagolásával kell kifejtenuünk, s az eszményi erkölcsi igazságoknak ilyenformán nyert rendszerét, a mely az abszolút helyes elveket tartalmazza, azután olyan formán kell a mi átmeneti állapotunkra alkalmaznunk, hogy a tökéletlen élet és tökéletlen természetünk zavaró tényezőit figyelembe véve, hozzávetőleges helyességgel igyekszünk megállapítani a relatív helyeset. A szoros értelemben vett erkölcsi törvény a tökéletes ember törvénye. Az evolúció törvénye szerint a legvégső embertípus a környezethez való hozzáalkalmazottságban annyira fog menni, hogy természetszerű cselekedetei össze fognak esni életének minden követelményével. Van tehát a viselkedésnek egy ideális kódexe, a mely a teljesen alkalmazkodott ember viselkedését formulázza a teljesen fejlett társadalomban. Ez az abszolút ethika kódexe, szemben a relatív ethikával.

A közkeletű ethikai rendszerek is az ideális ember cselekvését akarják megállapítani, hanem azt a nagy hibát követik el, hogy nem teljesen megváltozott feltételek mellett, hanem a mai adott viszonyok keretében kutatják a helyes cselekvés elveit. Már pedig tökéletes ember tökéletlen társadalomban: lehetetlenség, olyan teljes lehetetlenség mint az, hogy néger szülőktől nem születhetik európai típusu gyermek. De még ha lehetséges volna is, nem adná meg a keresett ideális cselekvési módot. Egy teljesen igazságos lény nem élhetne természetéhez képest a kannibálok egy törzse között. Ilyen cselekvés ily körülmények között megsemmisülésre vezetne.

Az abszolút ethikának tehát az ideális embert az ideális társadalomban kell vizsgálat tárgyává tennie, és ezt kell mintaképül vennie a relatív ethikának a rossz fokozatainak mérlegelésénél.

II. RESZ.

Az ethika indukciói.

14. Az ethikai eszmék zavara.

Eredetileg nincsen a vallástól különvált ethika. A vallások legprimitívebb formája pedig az ősök tisztelete. Engedelmesség és megadás az ősök szellemével szemben a legnagyobb erény, engedetlenség, tiszteletlenség velük szemben a legnagyobb bűn. A mikor azután a tisztán vallásos előírásokról az erkölcsiekre megyünk át, megint azt látjuk, hogy legfőbb motivumuk az, hogy az isten ne haragudjék meg. És ennek a felfogásnak nyomai még maig is felfedezhetők. Még mindig tartja magát az a hit, hogy az erkölcsi kötelességnek túlvilági eredete van. Minthogy a primitív istenek rendszerint hatalmas harcosok, fő parancsaik is örökös háborúkra vonatkoznak. Így jut a gyűlölet ethikája vallásos szankcióhoz. Ennek a mélyen meggyökeredzett tannak maradványai is átszármaztak egészen a mi korunkba. Ha nem a nominális erkölcsi elveket, hanem az emberek mindennapi gyakorlatában nyilvánuló tényleges erkölcsi elveket nézzük, azt látjuk, hogy a harc erényeit még mindig első helyre teszik az emberek.

Míg azonban egyrésről más társadalmak elleni küzdelemben mindennemű kárttevő cselekedet szükségesnek mutatkozott és ennek folytán az emberek helyeslését is elnyerték, addig más résről ezek a cselekedetek az egyes társadalmakon belül nem voltak szükségesek, sőt éppen ellenkező cselekedetek mutatkoztak szükségeseknek. A legalkalmasabb fennmaradása folytán a törzseken belül a barátságos érintkezés vált a cselekvések általános vonásává. Minthogy továbbá a törzsfőnökök is ártalmasnak kellett, hogy találják az állandó pártütést, azért a barátság etikája természetfeletti jóváhagyást is nyert. Innen minden morális kodexben a feltűnően antiszociális cselekedetek kárhoztatása.

Ilyenformán minden társadalomban két homlok-egyenest ellenkező erkölcsstan jó létre, a szeretet és a gyűlölet etikája. Napról-napra látjuk egész Európában is e kettőnek ellentmondásait.

Ezen etikai felfogások mellett kifejlődött még egy ezektől eltérő is, a mely természetszerűleg létrejött következmények elismeréséből fejlődött ki. Az élő uralkodók, avagy az istenek közé emelt holt uralkodók parancsai ugyanis többé-kevésbé világosan felismerhető célszerűségi okok szerint szabták meg parancsaikat, a melyek ugyan főleg engedelmességből találtak követőkre, de a melyek teljesítésével célszerűségük felismerése is együtt járt.

De még egy további forrásuk is van az erkölcsi szabályoknak. A szabályokkal egyező szokások ezen szabályokhoz alkalmazkodott érzelmeket hoztak létre. Olyan cselekvések jöttek létre ezen az úton, a melyek ép oly függeflenek állítólagos isteni parancsoktól, mint a célszerűség belátásától. Az emberi természetnek ilyenén átalakulását elősegítette a legalkalmasabb fennmaradásának elve is. Mert caeteris paribus azoknak az embercsoportoknak, a kiknek érzelmei legkevésbé voltak hozzáalkalmazkodvaj a szociális lét feltételeihez, el kellett tűnniök.

Az előadottakból megérthető az erkölcsi eszmék teljes zavara.

15. Mely eszmék és érzelmeik erkölcsösek?

Azok a szabályok, a melyeket rendszerint erkölcsieknek szoktunk nevezni, azok, a melyek egy társadalmon belül élő emberek egymáshoz való

viszonyára voltak tekintettel. Van azonban a helyes és helytelen cselekvésnek egy másik nagy területe, a melyet az ethika el nem ismer; létezik a cselekedetnek egy ép oly erős szankcióval ellátott csoportja, a mely nincsen nyilvánosan elismerve. A háborúban való ilyen vagy amolyan magatartást épp úgy helyesljük vagy helytelenítjük, mint a mindennapi szociális élet egyéb ténykedéseit. A párbaj kötelezettsége Európa nagy részében szigorúbb, mint az adósságok megfizetésére való kötelezettség. Civilizálatlan és félig civilizált népeknél a szokás követelte kötelezettségek olyan erősek, hogy alig vétének ellenük. A társadalmi fejlődés rendén pedig a szokásból törvény lesz. Természetes tehát, hogy a törvényhez is hozzátapad a kötelesség fogalma. S nemcsak az a tudat fejlődik ki ebből, hogy minden egyes törvény iránt való engedelmisség helyes, az engedetlenség ellenben helytelen, hanem kifejlődik végül az a tudat is, hogy a helyes általában véve a törvény iránti engedelmisség, a helytelen pedig az engedetlenség. És ugyanezen felfogás uralkodó még mai nap is, mintha csak a törvényes előírás erkölcsi előírás is volna. A törvény kötelező ereje egy olyan érzésre támaszkodik, a melyet az erkölcsi érzéstől nem tudunk megkülönböztetni.

Hogyan kell már most az erkölcsi eszméket és érzelmeket meghatározni? Minden ethikai eszmének és érzésnek közös vonása a tekintély tudata. A tekintély maga lehet igen különböző. Lehet istenné vált főnök, vagy más istenség, lehet ősök szokása, élő uralkodó parancsa, lehet közvélemény, vagy a hasznosság képzelete, avagy a lelkiismeret. Kevésbé határozott a második közös elem, a szükségképeniség eleme. A harmadik elem mások ismeretessé vált véleménye. A hol ez a három, különbözőképen elegyített elem a kötelesség eszméjébe és érzelmébe olvad. ott erkölcsinek kell mondanunk ezt az utóbbit, tekintet nélkül azokra a cselekedetekre, a melyekre vonatkozik. Ha a helyesség képzeleti és az illető cselekvésekre készítő indulatok hasonlóak, akkor hasonló szellemi állapotokról kell szólnunk még akkor is, ha teljesen ellentétes cselekedeteket kísérnek is. Illetőleg azt kell mondanunk, hogy a hol ez a három feltétel együtt van, ott a pro-ethikusoknak nevezhető eszmék és érzelmeknek egy köréről van szó, a mely az emberek nagy tömegénél a tulajdonképeni ethika helyét foglalja el.

A tulajdonképeni erkölcsi érzés és erkölcsi eszme, a fenti külső tekintélyek késztetésétől és helyeslésétől független. Az igazi erkölcsi érzés és eszme a cselekedetek benső következményeire irányul. Főleg azokkal a feltételekkel foglalkoznak, a melyek teljesülése boldogságot okoz és nyomorúságot távol tart. Akár egyezzek ez az érzés a pro-ethikussal, akár nem, mindig csak a természetes, nem pedig a külső és esetleges következményekre van tekintettel.

16. Támadás.

Általában véve azt tapasztalhatjuk, hogy abban az arányban, a melyben a törzsek s nemzetek között nagy és állandó ellenségeskedések állanak fenn, az ellenségeskedés etikájához tartozó érzelmek és eszmék az uralkodók; s minthogy a jóakarát etikájához tartozó eszmékkel és érzelmekkel, a melyek a társadalom benső életéhez tartoznak, ellentétben állanak, ez utóbbiakat nagyobb vagy kisebb mértékben visszaszorítják. Az emberölések különféle formái — gyermekölés, kannibalizmus, temetési mészárlások, isteneknek hozott áldozatok gyakoriak olyan társadalmakban, a melyekben a háborúk gyakoriak. A bushmannok, akik büszkék a magángyilkosságokra, támadva és megtámadtatva, emberekkel és állatokkal való állandó hadakozásban töltik életüket.

Ha a fejlődő társadalmaknál mutatkozó viszonyok vizsgálatára térünk át, azt látjuk, hogy a harevagy csökkenésével a belső támadásokra való hajlam is csökken. A meroving korszak krónikus viszályai fidejében, a melyek egészen városok közti háborúkká ia jutak, folytonos erőszakosság jellemezte az egyének egymáshoz való viszonyát is. Királyok meggyilkoltatták királynőiket, királyi apákat megölettek fiaik, hercegek megölték testvéreiket, miközben a vérontás és kegyetlenség általános vala. A következő korszakban Nagy Károly győzelmeit kísérték nagy és kis rémtettek. Hasonló folyamatokat észlelhetünk a hűbéri korszakon végig.

A midőn azonban a századok folyamán a háborúk csökkenésével az ipari tevékenység és a vele járó belső kölcsönhatás nagyobb tért foglaltak az emberek életében, az erőszakoskodások lelkiismeretlenebb formái helytelenítésre találtak, míg a másokra való tekintet-dicséretet vont maga után.

A személyes megtámadás közeli rokonságban áll a rablással. Ennek legszélsőbb formája az emberek foglyul ejtése és a rabszolgaság, a mely mindenütt az ellenségeskedés kísérője. A legyőzöttek felfalása vagy foglyul ejtése a rendes alternatíva az állandóan hadakozó törzsek között és az ellenség esetleges foglyulejtéséből kifejlődött a foglyulejtés mint főcél. Még valamivel régebb a nők rablásának hasonló szokása. A küzdők foglyulejtésével természetesen együtt járt a nem-küzdők fogsága is s következőképpen a nők alacsony fokon mindenütt rendes zsákmánya a győzőknek.

Az alacsonyrendű társadalmakban az ethikus s a pro-ethikus érzések nemcsak hogy nem ellenezik ezeket a rablásokat, hanem még támogatják is azokat, míg azután a modern haladás a belső barátság hosszas kifejlesztésével együtt ezeket a legdurvább ellenségeskedéseket is eltüntette.

A tulajdon rablása és a lopás hasonlóképpen együtt jár a harcias viszonyokkal és ezek alatt helyeslésre is talál, míg a háborúk csökkenésével a becsületesség is sokkal általánosabbá vált, s az idegennek megrablása éppen olyan bűnnek tekintetik, mint a polgártárs kifosztása.

Ezt a kölesönhatást azonban legékeesebben azok az ellentétek mutatják, a melyek a harcias civilizálatlan és a békés civilizálatlan népek közt állanak fenn. Ez utóbbiak a lehető legteljesebb mértékben becsületesek, a lopást, mely közöttük alig fordul elő, a legnagyobb bűnnek tekintik.

17. Boszú.

A támadás viszont-támadásra vezet. Olyan egyéneknek, a kik a támadást viszont-támadással nem torolták volna meg, szükségképpen mindig az eltűnésre kellett hajlaniok s vissza kellett maradniok olyanokkal szemben, a kik a támadásra támadással feleltek. Minden harc a megtorlások egy sorozata. Rendszerint egyik hirtelen követi a másikat. Van azonban elhalasztott megtorlás is, és ez az, a mit boszúnak nevezünk. A boszú gyakorlása, mint a megtorlásé általában, a támadásnak akadály, mint-hogy az ellentámadás bekövetkezésének tudata visszatart a támadástól.

Ennek következtében nemcsak a boszú fejlődött ki igen hamar, hanem a boszú kötelezettsége is. Egy megölt rokont meg nem boszulni igen általánosan egyike a legnagyobb gyalázatosságoknak. Hasonló felfogásra akadhatni még a régi zsidók felfogásában is, s az egész ó- és középkoron végig húzódva még maiglan is sűrűn mutatkoznak a boszúállás kötelezettségének maradványai úgy az egyesek, mint a nemzetek életében.

A boszúálló természet is minden társadalomban egyenes arányban áll a külső harcokkal s míg az egyik végtelen a boszú részesül erkölcsi szankcióban, addig a másik végponton a békülékenység tekintetük erkölcsös tulajdonságnak.

18. Igazságosság.

A boszú egyik célja megakadályozni, hogy a támadó által elnyomassunk, de benne van már az igazságosságra való törekvés is, a mennyiben a boszúálló egyenlőséget akar létrehozni az által, hogy ugyanolyan szenvedést okoz a támadónak, mint a milyet az okozott. A fejlődés folyamán arra is irányul azután a törekvés, hogy a támadás és az ellentámadás határozott mérték szerint igazodjék. Egy embernek elvesztése kárt jelent a közösségre, ugyanilyen kárt kell szenvednie a vérboszú folytán annak a közösségnek is, a mely a halál okozója volt. Mindegy, hogy a sértő törzs melyik tagja öletik meg. Minthogy ez a boszú és viszontboszú állandó öldökléssé fajul, azért egy későbbi fokon a boszúnak pénzzel való megváltása áll be.

A törzsbeli kár és törzsi felelősség eszméivel már igen korán együtt jártak az egyéni kár és az egyéni felelősség eszméi is. Beáll a szemet szemért és fogat fogért tana. A családi felelősség abban a mértékben csökken, az egyéni pedig emelkedik, a mily mértékben a család helyett az egyén válik a társadalom egységévé.

Már a harcias társadalmakban is, a midőn az igazságosság még csak egyenértékű károk okozásában áll, már a méltányosság egyik eleme is ki-fejlődik. Személyes küzdelmeknél rendszerint az ellenfelek hasonló helyzete kívántatik meg s alvó ellenség megölése p. o. bűnnek tekintetik.

Az igazságnak tetemesebb fejlődése azonban összeférhetetlen a harcias étellel. A háború — még a megtorló is — már magában véve is az igazságtalanság iskolája, mert olyanokra hoz halált és sebeket, a kik ártatlanok a támadásban. De a háború minden társadalmon belül is olyan típust hoz létre, a mely az igazságosság követelményeire nincsen tekintettel. A harc követelte kényszerrendszabályok, a rabszolgák feletti zsarnokság, a nők elnyomott helyzete, mind a háborúval járó szükségképeni igazságtalanságok forrásai. Az egész művelődésen végig csak abban a mértékben egyenlősültek a polgárok kölesönös viszonyai s csak abban a mértékben járult ehhez a változáshoz az igazságosság eszméje, a mily mértékben a háborúk csökkentek.

Ugyanezt bizonyítja a teljesen békés népek — eszkimók, bodók, dhimalok, stb. — nagy igazságszeretete, a mely még a mai keresztény népeket is megsegényíti s ezt bizonyítja a nők és gyermekekkel szemben nyilvánuló igazságos bánásmód is ugyanezen népeknél.

19. *Nemeslelkűség.*

A nemeslelkűségnek két gyökere van. Az egyik, a mely ősrégi, az utódok iránt való szeretet és ez néha, miként az állatvilágban is látható, az utódok érdekében teljes önfeláldozásra is vezethet. A nemeslelkűségnek ez a formája együtt járhat a legnagyobb közönnyel mások jóléte iránt, az utódokét kivéve, így pl. igen feltűnő módon a húsevőknél. A nemeslelkűség másik és aránylag modern gyökere a szimpatia, a mely egy néhány falkában élő állatnál, pl. a kutyanál, jelentékeny mértékben fejlődött ki és kiváló fejlettséget ért el az embernél, főleg annak magasabb típusainál.

A nemeslelkűség sokkal egyszerűbb érzelem, mint az igazságosság. A nemeslelkűség mások örömeinek és fájdalmainak képzetén alapszik, míg az igazságosság mások örömein és fájdalmain kívül még azoknak a feltételeknek az elképzelését is feltételezi, a melyek örömöket nyújtanak vagy fájdalmakat távoltartanak.

A nemeslelkűség legfejletlenebb alakjai közé sorozható azoknak a vad népeknek a vendégszeretete, a kik ugyan mindenféleképpen elhalmozzák vendégüket, a míg házukon, vagy falujukon belül van, de a kik

nem haboznak őt kifosztani, mihelyt a határokon átlépett. Szintén fejletlen formája a vendégszeretetnek az, a hol főmotívuma a mások tetszésének és dicséretének elnyerése.

A legtöbb civilizálatlan népnél azonban az igazi nemeslelkűségnek is nagyfokú megnyilatkozását találhatni, — olykor nagyobb fokút mint a civilizáltaknál. A hottentottokról mondják, hogy a világ legbökezűbb s legvendégszeretőbb népe. S másokról is írják az utazók, hogy azt a keveset, a mijük van, mindenkor készek másokkal megosztani. Az európai népek korai fejlődési szakáiban hasonló jeleit találjuk a nagylelkűségnek, mint ma a vadaknál. A szokás parancsolta nemeslelkűséget mutatják ők is szimpátia nélkül. Az egész középkoron keresztül, aránylag modern időkig ezt a stádiumot konstatálhatjuk; az alamizsnaadás a túlvilági boldogság megszerzésének eszköze, templom-építések és szabadonbocsájtások a bünbocsánatot célozzák. Ujabb időkben azután az igazi, a szimpatián alapuló nemeslelkűségnek megerősödését tapasztalhatjuk, a mely nyilvánvalóan csak a békés és barátságos társas élet megszilárdulásával indulhatott dúsabb fejlődésnek.

20. Engedelmisség.

Az engedelmisség mindkét fajtát a gyermeket és a politikait egyformán dicséretesnek szokták tartani, holott míg az egyik, a gyermeknek szülőjével szemben való engedelmissége, a természet állandó rendjén alapul s ennélfogva feltétlenül jó, addig a polgárok engedelmes alárendelése a kormányokkal szemben csak átmeneti állapotokhoz való alkalmazkodás s ennélfogva csak feltételesen helyes. Igaz ugyan, hogy a patriarkális csoport a családból nő ki s gyermekeknek atyjuk iránti engedelmisségéből észrevétlenül történik az átmenet a családi csoportoknak, az atyának atyja, a patriárka iránti engedelmisségéhez, s igaz hogy több patriarkális csoport egyesülése olyan állapotot hoz létre, a melyben a politikai főhatalom egy legfőbb patriárka kezén van, — egészen fejlett társadalmakban azonban ez a két szempont teljesen különválnak s az engedelmisségnek két külön fajtát kell megkülönböztetnünk.

A legalsóbbrendű társadalmi szervezetekben a gyermekek engedelmissége szüleik iránt rendszerint

igen csekélyfokú, kivételesen azonban, mint pl. az eszkimóknál a gyermekek csak ritkán tanusítanak engedetlenséget szüleik iránt, a miből azt következtethetjük, hogy a legalsóbb rendű társadalmi szervezetekben vagy a gyermekek engedelmisségét vagy engedetlenségét tapasztalhatjuk, de hogy oly csoportoknál, a melyek harcias életet folytatnak, a gyermeki engedelmisség hiányában nem fejlődhetik ki az a kapcsolat, a mely a társadalmi szervezethez megkivántatik. De ugyane tételnek a legkülönbözőbb típusokhoz tartozó népek körében pozitív bizonyítékait is találjuk. A gyermekek engedelmisségét állandóan kísérik a társadalom növekvése és megszilárdulása, ha nem is az egész fejlődés folyamán, de kétségtelenül annak korábbi fokain. Hogy a gyermekek engedelmissége mily mértékben tágul politikai engedelmisséggé, a kedvező körülményektől függ. Hegyes vidékeken csak kisebb, nagy csoportosulásokra alkalmas térségeken nagy körre terjed ki. Különösen ott áll be ez irányban nagyobb arányú fejlődés, a hol a háborúban közös tevékenység fejlődik ki. Ha emlékeztetbe hozzuk, hogy a törzsfőnök, illetőleg a király vagy császár eleinte a legfőbb hadúr s hogy főnöksége béke idején csak hadvezér voltának következménye, világos lesz, hogy a politikai engedelmisség kezdetben azonos a katonai engedelmisséggel. Azok a népek, a melyeknél a politikai engedelmisség a legborzasztóbb fejlettséget érte el, egyzersmind a legharciasabbak. S ugyanerre a következtetésre kell jutnunk, ha ugyanazon népek különböző fejlődési szakait vetjük össze.

A politikai engedelmisség érzelmének csökkennie kell abban a mértékben, a melyben szükségessége csökken. A harcias társadalmi típus megszűnésével és az ipari típust jellemző szerződéses rendszer megerősödésével az alávetés szükségessé mind csekélyebb lesz. S az ezen változással együttjáró érzelmi változás, míg egyfelől az állampolgárok egymáshoz való viszonyát is megváltoztatja, másfelől megváltoztatja a kormányhoz való viszonyukat is. Az alávetés megszűnik erény lenni s a függetlenség erényének ad helyet.

A politikai engedelmisség kötelelességének elhalványulása együtt jár nagyobb fokú alárendeléssel erkölcsi alapelvek alá. Ez utóbbi mindegyre inkább ellentállást ébreszt olyan törvényekkel szemben, a

melyek a méltányosság követelményeivel ellentétben állanak s mindinkább csak abban a mértékben éreztetik jogosnak a törvényes kényszer, a mely mértékben az igazságot kényszeríti ki.

21. Ipar.

A teljesen civilizálatlanok foglalkozásait nagyjában két csoportra oszthatjuk. Az elsőbe azok tartoznak, a melyek erőt, bátorságot és ügyességet nagy mértékben igényelnek, a másodikba azok, a melyek ezeket a tulajdonságokat csak igen kis mértékben vagy egyáltalában nem igénylik. S minthogy a legtöbb esetben a törzs fenntartása főként a háború és vadászat sikereitől függött, a harc és vadászat igényelte erőt, bátorság és ügyesség úgy önmagukért mint a törzsre nézve való értékeikért tiszteletben részesültek. S minthogy vizont a gyökérásás, gyümölcs vagy csigaszedés nem igényelték erőt, bátorságot és ügyességet s hatásuk a törzs fennmaradására nem volt szembeötlő, ezeket a foglalkozásokat csak kevésbé tisztelték, sőt meg is vetették. A míg az erősebb nem az előbbire volt hivatva, addig a másik a gyöngébb nemre maradt, — esetleg a legyőzött férfiak vagy rabszolgák segédkezése mellett, a mi csak újabb ok a rabló foglalkozások megbecsülésére és a békés foglalkozások megvetésére. Az ipart, vagy azt, a mi annak kezdetben megfelel, a pro-ethikus érzelem elítéli.

Az egyedüli ipari foglalkozások, a melyeket a törzsbeli harcos űzhetett, a fegyverkészítés és a kunyhóépítés voltak. Az előbbi, szoros összefüggésben harccal és vadászattal, ügyességet is igényelt, a másik úgy erőt, mint ügyességet tételezett fel.

Ez ellentétes megítélés, a melyben az emberi foglalkozások e csoportja részesült, csekély, bár egyre növekvő korlátok mellett, az emberi haladás egész folyamán fennállott, mert lényegükben okai is fennállottak. A míg a társadalmak fennmaradása a legszembetűnőbb módon sikeres hadjáratoktól függött, addig az ez irányú cselekedeteket becsületben tartották s hallgatag következképen az ipari tevékenységet lenézték. Csak a legújabb időben, midőn a nemzetek jóléte a nagyobb termelőképességtől függ, az pedig mindinkább a nagyobb szellemi képessé-

gektől válik függővé, emelkednek más foglalkozások is a közbecsülésben.

Csak e kulcs birtokában érthetjük meg a munka etikáját, a mely népek szerint és századról századra változó.

Csaknem kivétel nélkül minden kezdetleges népnél a férfi alig tesz egyebet, mint a mit a harc és a vadászat kívánnak tőle, minden egyebet, főleg a mi az egyhangú házi munka körébe esik, a nők vállaira hárít.

A hol azonban krónikus hadakozások nem foglalták le a férfilakosságot, ott a népesség szaporodása a férfiakra nézve is kényszerítő szükségességgé tette a táplálékszerzéssel való foglalkozást és ezzel a változással együtt járt a munkára vonatkozó pro-ethikus érzelmek megváltozása is. Így válik a földművelés is férfi-foglalkozássá.

A miként vadásztörzseknél az aránylag kevésbbé jelentős földművelés lenézés tárgya, úgy földművelő népeknél az eleinte jelentéktelen kereskedelem is megvetett foglalkozás és a legalsóbb néposztályok körébe esik s csak egyre növekvő jelentőségével szűnt meg a kereskedelemmel szemben táplált ez az érzés.

Az ipart szentesítő pro-ethikus érzelemből válik ki azután idővel a tulajdonképeni erkölcsi érzés, a mely a munkát már nem saját magáért, hanem az önfentartás kötelezettségének folyományaképen írja elő, szemben a mások által való eltartással. A munka erénye olyan tevékenységben rejlik, a mely az önfentartást, a család fentartását és a szociális kötelesek teljesítését lehetővé teszi, míg a henye élet megvetettségét az okozza, hogy az illető a közös munka eredményéből kiveszi részét, a nélkül hogy ahhoz a maga részéről is hozzájárulna.

22. Mértékletesség.

Hogy az éhség eltűrése sok esetben erény, ez annak következménye, hogy valamely meghalt és szellemének kielégítésére fordítják az eleséget, vagy későbbi fokon, hogy az istenségnek ételt áldoznak. A hol az étel nincsen bőségben, ott az áldozás vagy böjtölést vagy megszorítást jelent és innen az evésben való mértékletességnek és az engedelmes alávetésnek

gondolatasszociációja, mely utóbbi pedig mindig vallásos vagy quasi-vallásos érzélem. Lehetséges, hogy az italok tekintetében hasonló módon keletkezett a mérsékletesség erénye. Ha minden étkezésnél italt is kellett hagyni a szellemek kiengesztelésére, lehetséges hogy az oly fokú fogyasztás, a mely részegségre vezet, a szellemek igényeinek negligálása miatt volt kitéve rosszalásnak.

A vallásos szankciótól eltekintve a mérsékletességnek nem lehetett más szankciója, mint a tapasztalás tanusította célszerűsége. A mérséklet jó hatásai és a mértéktelenség rossz hatásai lehettek megítélésük és az ezt kísérő érzelmek alapjai.

A mértéktelenségről való felfogás azonban az egyes fajok különböző fiziológiai szükségletei szerint is változnak, a melyek ismét az őket körülvevő külső körülményektől vannak feltételezve. A mi nálunk utálatos falánkság volna, normális és szükségszerű módja a táplálkozásnak ott, a hol időnként inség áll be; másutt ismét a meleg fiziológiai szükségletének következménye, a mit hihetetlen mértéktelenségnek tarthatnánk.

23. Az indukciók összefoglalása.

Az előző fejezetek tényei azt bizonyítják, hogy a valamely társadalomban elismert eszmék és érzelmek az illető társadalmakban túlnyomó cselekvőségekhez alkalmazkodnak. Egy állandó külső ellenségeskedésben eltöltött élet olyan kódexet hoz magával, a mely a támadást, hódítást, boszút írja elő, a békés foglalkozásokat pedig elítéli. Viszont egy jól biztosított benső jóakarathoz eltöltött élet oly kódexet hoz magával, a mely a harmonikus összeműködésre vezető cselekvőségeket, az igazságosságot, becsületességet, igazmondást, mások igényeinek figyelembe vételét írja elő erényképen. Ha ugyanis a benső jóakarathoz nemzedékről nemzedékre fenn áll, akkor eredménye nemcsak a megfelelő kódex, hanem egyszersmind a kedélymozgalomnak megfelelő módja — egy az erkölcsi követelményeknek megfelelő erkölcsi érzélem.

Ilyen körülmények között élő emberek a szükséges mértékben elfogják érni azt a velükszületett lelkiismeretet, a melyről az intuitív moralisták azt hiszik, hogy az az emberiség közös tulajdona. Csak az abszolút

külső békére és egy minden a társadalmon belüli támadástól szigorúan tartózkodó életre van szükség, hogy az ember természetszerűleg minden erény birtokába jusson.

Ezt az általános indukciót egy speciális indukció is megerősíti. Különféle civilizálatlan nép létezik, a melyek hol egy, hol más irányban kiválóan nemes természetet tanúsítanak s a melyek ha más tekintetben jóval alattunk is állanak, erkölcsi tekintetben mégis felettünk állanak. Azok a népek ezek, a kik szabadon s mindennemű ellenségeskedés nélkül élnek. Azok a népek, a melyek ezt az összefüggést bizonyítják, különféle fajokhoz tartoznak. Vannak közöttük Indiában eredetükre nézve mongolok, kolarok, dravidák; Malacca erdeiben burmák s Kína elzárt részeiben megint más származásuak. Vannak közöttük pápuák, Japánban az ainok, Észak-Mexikóban a pueblók. Az itt kifejtett tételnek fényes bizonyítékul szolgálnak ezek az úgy fajra, mint lakóhelyre nézve egymástól távol álló népek, a melyeknek csak az a két közös tulajdonságuk van, hogy hosszú időn keresztül háborúktól menten éltek s hogy most jó természetűek.

III. RESZ.

Az egyéni élet etikája.

24. Bevezetés.

Mindazok a cselekvések, a melyek a cselekvő egyén javára vagy kárára vannak, rendszerint nem tekintetnek az ethika keretébe tartozóknak. Ennek elfogadása által olyan elméletet nyernénk a helyes és helytelen cselekvésről, mely a cselekvés túlnyomó részére nincsen tekintettel. Ha az élet valami kívánatos, akkor a viselkedés mindazon módjai, a melyek annak tökéletesebb formájára vezetnek, erkölcsileg is helyeslendők. Ha pedig az élet nem kívánatos, akkor elesnének az összes szabályok, a melyek annak fentartására hivatvák s velük együtt az ethika is. Jóllehet az ember magasan áll más teremtmények felett, az élet törvényének mégis azokkal közösen van alávetve; reá is szükségképeni követelmény ezen törvények szerint élni; reá nézve is, mint minden

más élő lényre, az önfentartás a legelső követelmény. Önfentartás híján, minden másnemű, akár önző, akár önfeláldozó kötelezettség teljesítése lehetetlenség.

Az önfentartást azonban csak oly cselekedetekkel teljesítjük, a melyekre vágyaink ingerelnek. Innen ezen vágyaink kielégítését kell szabályképen előírnunk. A lélekzésre, evésre, ivásra, a szélső hőmérsékletek elkerülésére vonatkozó érzéseinket illetőleg ez kétségtelen. Fájdalom és halál az engedetlenség, jólérzés az engedelmesség eredménye. Ugyanez áll közvetve a másodlagos öröm és fájdalomérzésekre vonatkozólag is.

Kell tehát léteznie az ethika egy oly részének, a mely az egyéni élet minden normális cselekvőségét jóváhagyja, az abnormálist pedig tiltja.

Ha a legnagyobb boldogság a cél, akkor az egyén boldogságának figyelmen kívül hagyásával és csakis a mások boldogságának figyelembe vételével ezt a célt bizonyára csak igen tökéletlenül érjük el, mert a minden egyes által elérhető boldogság nagyobb része csak ő általa érhető el.

Az utódokra való tekintet is igazolja ezt a szempontot: Nem csak eltartásuk, de nevelésük is szenved a szülők meg nem felelő szervezete folytán; mindenk felett azonban a szülők szervezete át is öröklődik utódaikra s már csak ezért is minden embernek egyik legfőbb kötelességét kellene képeznie, hogy egészségét a lehető legtökéletesebben megőrizze.

Ugyanez folyik végül abból a kötelességből, hogy másoknak ne legyünk terhére, s abból a kötelességből, hogy mások boldogságát előmozdítani igyekezzünk, a mi ismét az egyéni szervezet tökéletes fentartásának elsődleges kötelezettségét helyezi előtérbe.

25. *Tevékenység és pihenés.*

Altalánosán elismert tétel, hogy mivel az élet tevékenységben áll, s mivel az a legtökéletesebb viselkedés, a mely a legtökéletesebb életet hozza magával: a tevékenység erkölcsileg helyeslendő, a tétienség pedig elítélendő. Az itt tekintetbe jövő tevékenység első sorban az önfentartásra irányuló, másodsorban a család fentartására irányuló.

Csak azok az egyének maradnak fenn, a kik tevékenységet fejtenek ki, s a kiknél az nagyobb

mint másoknál, azok másokkal szemben előnyöket érnek el. Az abszolút ethika szempontjából csak az olyan munka helyeslendő, a mely azonfelül, hogy a cselekvőnek és másoknak, vagy mindkettőnek jövőendő boldogságára vezet, önmagában véve is kellemes. A szükséges, de kellemetlen munkát csak a relatív ethika helyesli, a mely csak a legkisebb rosszat veszi irányadóul. Egy ilyen munkát szükségessé tevő állapot csak a tökéletlen alkalmazkodás állapota. Az abszolút ethika továbbá nem ír elő nagyobb munkát, mint a mennyi a kellő önfentartáshoz s az utódok kellő fenntartásához szükségeltetik. Ha maguk a cselekedetek másodlagos célokká is válnak, helyesen nem emelkedhetnek az elsődleges cél, — a nem csak hosszában, hanem kiterjedésében és mélységében is tökéletes élet célja fölé. A mi átmeneti állapotunkban a munkára való képesség fejletlensége folytán a relatív ethikának azonban gyakran kell kívánnia ezen a határon túlmenő munkát is, a mely túlmenés egyszersmind kísérő jelensége a munkára való képesség kiterjedésének.

A pihenés is erkölcsi követelmény. A ritmus törvénye, a mely mindennemű funkcionál mutatkozik, az elhasználás és a pótlás jelenségeiből áll; az utóbinak elhanyagolása megrongálja a szervezetet. A túlsoká tartó megerőltetés, akár testi, akár szellemi, többé vagy kevésbé határozottan fájdalmas érzésekben nyilatkozik s az érzéseknek ez a tiltakozása nem hagyható büntetlenül figyelmen kívül. Még pedig szükséges a pihenés munkaközben, szükséges az éjjeli nyugalom, egy napi nyugalom a munkanapok egy sora után és hosszabb nyugalom hosszabb időközökben.

26. Táplálkozás.

A falánkság túlzásait napról-napra elítélik, de hogy a táplálkozásra jogunk is van, s hogy annak kellő mértékét az erkölcsnek követelnie is kell, azt csak ritkán ismerik el. Már fentebb láttuk, hogy bizonyos körülmények között az ételek egy rengeteg mennyiségének elfogyasztása válhatik szükségessé. Ez a tény alkalmas kiinduló pont annak a kérdésnek az eldöntésére, vajjon a táplálkozás tekintetében vágyainkra hallgassunk-e vagy sem. A legtöbb ember alkalmasint ezt a kérdést nem találná az ethika körébe esőnek, ellenben mihelyt nem az evésről,

hanem az ivásról van szó, mégis erkölcsi ítéleteket helyükön valóknak találnak. Már pedig kétségtelen, hogy nem a lenyelt dolgok szilárd vagy cseppfolyós halmazállapota lehet döntő arra nézve, hogy az illető viselkedés erkölcsi elbírálás eshetik-e vagy sem.

Az alkalmazkodás törvénye mindenütt hatékony volt s többek közt egyik eredménye az étel utáni vágynak a táplálkozás szükségleteihez való hozzáalkalmazkodása. Ennek kell előfordulnia az esetek átlagában is, a normális állapottól való eltérések nem lehetnek nagyon jelentékenyek.

Az eltérések egy része olyan tulajdonságok átörökléséből ered, a melyek a kezdetleges vad életnek voltak megfelelőek, s kevésbbé felelnek meg a csendes civilizált élet követelményeinek. Ilyen vonás a közvetlen szükségesén túlmenő ételmennyiség elfogyasztása, a mely hasznos volt a rendetlenül élő vad emberre, de nem hasznos többé a rendezett viszonyok között élő európaira. Jóllehet a túlsok evésből származó bajokat rendszerint felismerik, a túlkevés evésből származók rendszerint alig ismertetnek fel. A vallásból eredő aszketikus befolyás azt a felfogást teszi általánossá, hogy dicséretes dolog a lehető legcsekélyebb mennyiségű táplálkozással beérni. Míg olyan állattenyésztő, a ki szép példányokat akarna nyerni rosz táplálék nyújtása mellett, nem létezik, és senki sem hiszi, hogy egy rosszul táplált állat jó szolgálatokat tehessen, addig az emberre vonatkozólag nem mindig talál kellő elismerésre az az igazság, hogy az éhség nem teljes kielégítésének a nagyságnak vagy az erőnek kisebb-nagyobb elmaradása lesz a következménye.

Az itt elmondottaknak fontos altruisztikus következményeik vannak. Az első a túlságos táplálkozás közvetett bajai, a melyek másokat érnek a mi betegségünk vagy lehangoltságunk következtében. Azután figyelembe veendő a társaságra háramló s még távolabbi kár, ha az excedálás általánossá válik. Ha a társadalom tagjai többet fogyasztanak, mint a mennyire szükségük van, akkor az illető vidéknek megfelelő embermennyiséget csökkentik. Ha minden egyes egy hatoddal többet fogyaszt, semmint szükséges, ha tehát tíz millió ember annyit fogyaszt, a mennyi tizenkét milliónak teljes kielégítésére elegendő volna, akkor ez által két millió embernek élete van lehetetlenné téve.

De a szülőknek állandóan hiányos táplálkozása tökéletlenné teszi a gyermek kifejlődését. Az utókorra való tekintet tehát parancsolólag követel kellő táplálkozást.

27. Műveltség.

A műveltség legtagabb értelmében a tökéletes életre való előkészülés. Első sorban magában foglalja mindazt az ismeretet, a mely az önfentartáshoz vagy egy család fentartásához megkívántatik, s másod sorban magában foglalja nagyban és egészben a különböző örömök felhasználására szolgáló képességeket. Az első csoportot az erkölcs nemcsak jóváhagyja, hanem elő is írja. Azoknak a képességeknek az elérése, a melyeket az élet megkíván, eredetileg saját magunk és másod sorban mások iránti kötelességünk. E képességek hiánya lehetetlenné teszi az egészséges testi életet, és lehetetlenné teszi azok fentartását, a kik tőlünk függnék. De másrészt e képességek hiánya másokat is megterhel az által, hogy támogatásukat teszi szükségessé. Vagy a mennyiben ezt megadni vonakodnának, szükségképen a nyomorúság látásának fájdalmát hozza rájuk.

A műveltség második csoportjára vonatkozólag nem szoktak kötelességeket elismerni. Azok a kik az életet aszketikusan fogják fel, nem igényelhetik a finomabb örömökre való képességek megszerzését, sőt azt gyakran még rosszalják is. Csak azok, a kik a hedonizmushoz csatlakoznak, védelmezhetik az értelem és érzelem ama gyakorlatait, a melyek különböző, üres óráinkat betöltő kellemségek útját egyengetik. Csak ők tarthatják ezeket egy tökéletes élet eléréséhez szükségeseknek s láthatják el ezeket ennek következtében erkölcsi szankcióval.

A műveltség követelménye bizonyos testi ügyesség megszerzésére is vonatkozik. Nemcsak azoknak van erre szükségük, a kik kezük munkájával tartják fenn magukat, hanem mindenkinek. Ha szerveink arra valók, hogy funkcióik hasznosak legyenek ránk nézve, akkor azok minél tökéletesebb kiképzése is hasznos. S a mint ügyesebbé válunk testrészeink és érzékeink fegyelmezése által mindennapos cselekedeteink elvégzésében, úgy a szellemi képesség közvetett fokozója ezen ügyességünknek. A tudomány fokozatosan a

vad emberek nyers ismereteiből fejlődött ki, a melyek a legegyszerűbb életfentartó cselekedetekhez voltak szükségesek. Ugyanilyen gyakorlati célokat szolgál a legmagasabb és legfejlettebb tudomány is. A természettudományokat felölelő ismeretek tehát erkölcsileg jóváhagyandók, mert saját magunk és mások életfentartásához vezetnek. De ezen a közvetlenül gyakorlatin kívül van még egy más létjogosultságuk is. A világegyetemet egészen más szemmel nézi a kiképzett értelem, mint a tudatlan emberé, és csak az előbbi jut el azoknak a határoknak az ismeretéhez, a melyeket nem hághat át semmiféle kutatás, csak ez mutatja meg a végső titokhoz való viszonyunkat, a mi egy az erkölcsivel rokon öntudatnak válik forrásává.

A természettudományok ismerete egész terjedelmében a társadalomtudományok ismeretét is magában foglalja, a-mely ismét a történelmi tudás egy bizonyos nemét öleli fel. Minden polgárnak legalább annyit el kellene sajátítania belőle, a mennyi a politikai útbaigazodáshoz szükséges.

A műveltség követelményének azonban összhangban kell állania az élet egyéb követelményeivel. Kiterjedése csak akkora lehet, hogy a testi jóléttel összeférjen és annak szolgálatában álljon. Ugy a szellemi, mint minden egyéb erők normális tevékenységével összhangban kell állania. Ha oly fokig terjed, a melyen már az élénkséget csökkenti és a különböző természetes élvezetek iránt közömbösséget hoz létre, akkor már visszaélés, de leginkább visszaélés akkor, ha oly mértékben terjesztjük ki, hogy ellen-szenvet kelt ama tárgyak iránt, a melyekre való figyelmünket túlságosan megerőltettük.

28. A házasság.

Abból a kiinduló pontból, hogy a faj fenntartása óhajtható, egy bizonyos kötelezettség folyik azon áldozatok meghozatalára, a melyek erre a célra szükségesek. Kicsiny társadalmaknál, a melyeknél a népesség számának fenntartása nagy jelentőségű, ez a köteletség szembeötlő. Így látjuk ezt ama felfogásban, a mely szerint a terméketlenség szegény. Ez a kötelezettség persze másként alakul nagy nemzeteknél, a hol a népesség szaporodása inkább bajnak tekintendő,

semmint haszonnak, s a melyeknél férfiak és nők más úton is eleget tehetnek a társadalom iránti kötelezettségüknek.

De tisztán csak az egyéni élet etikájának szempontjából is azt kell mondanunk, hogy a faj fenntartására szolgáló szervezet tétlensége nem maradhat káros következmények nélkül és nem lehet befolyás nélkül a szervezet többi részeire sem. De a cölibatus szellemileg hasonlóképen káros. Az emberi természetnek egy nagy része — részben értelmi, de főként kedélyi tekintetben — a házasságban s később a szülőnek gyermekéhez való viszonyában találja meg tevékenységi körét, s ha ez a kör elzárul, akkor a magasabb érzelmek egy része tétlenül kénytelen maradni, más része pedig csak csekély mértékben találhat tért.

A házasságot tehát az erkölcs nemcsak jóváhagyja, hanem követeli is. Másrészt azonban minden olyan cselekedet, a melynek nyomában bizonyos vagy valószínű bajok kelnek, erkölcsileg tiltva van. Ezen szempontból szigorúan elítélendők az olyan házasságok, melyeknél az azzal járó kötelességek teljesítésére való képesség nem vétetett figyelembe. Egy olyan házasság, a melylyel rossz táplálkozás, nyomor, betegség jár, ép úgy bűn a gyermekekkel, mint a fajjal szemben. De azért ez a kérdés sem oldható meg egy könnyen. Mi történnék, ha az emberek mindaddig nem kötnének házasságot, a míg a család fenntartására kellő kilátásuk nincsen? Tegyük fel, hogy ez a házasságokat csak tíz esztendővel késleltetné. Ez távolról sem volna olyan kizárólag áldásos eredmény, mint a hogy közönségesen hinni szokták. Egészen eltekintve attól, hogy egy tíz évig tartó, részben abnormális élet már egymagában véve is jelentékeny baj, tévedés azt hinni, hogy a gyermekekre nincsen kihatással, vajjon fiatal avagy öreg szülőktől születnek-e. Már az a tény is, hogy olyan anyák gyermekei, a kik 20 és 25 éves koruk között mentek férjhez, kisebb halandóságot mutatnak, mint olyan anyákéi, a kik korábban vagy később mentek férjhez, bizonyítja, hogy a házasságkötés ideje korántsem közömbös a fajra nézve. Míg tehát egyfelől a meggondolatlan házasságok szigorúan elítélendők, másfelől sok baj származhatik a házasságoknak túlságosan későre való halasztásából is.

A házasság erkölcsi megítélésének további alapjául az egybekelést óhajtó kölcsönös érzelmek szolgálnak. Mindott, a hol semmi sincsen abból a kölcsönös vonzódásból, a melynek az egyedüli indító oknak kellene lennie, mindott a hedonisztikus és az evolucionista erkölcsstan egyaránt tiltakoznak. Ilyenforma házasságok csak korábbi házassági típusokra való visszaesések, olyan házasságokra, a melyeneket a legnyersebb vadaknál találunk.

29. A szülői viszony.

A természet rendje szerint az utódok jóléte előbbre való, mint a szülőké. A házaspár boldogsága vagy boldogtalansága csak alárendelt jelentőségű kérdés ahhoz képest, hogy magasabb avagy alacsonyabb rendű gyermekek neveltetnek-e fel. Az evolucionista ethika tehát azt követeli, hogy a házasságra mint közvetlen célra irányuló követelmények alárendeltessenek az új nemzedék távolabbi céljának.

A szülői ösztönök ezt a célt nyilvánvalóan nagy mértékben biztosítják, mert minden fajnak, a melynél ezek az ösztönök nem volnának elég erősek, azonnal ki kellene halnia.

Újabb időben mind általánosabbá válik az az irányzat, a mely a gyermekek felnevelésének terhére a szülők vállairól a nagy közönségre akarja áthárítani. Divatos tan, hogy míg minden egyes nem felelős saját utódainak szellemi műveltségéért, polgári minőségében más polgárokkal egyetemben felelős legyen az összes többi emberek utódainak szellemi művelődéséért.

Annak az igazságnak a félreismerése, hogy mindennemű élet ezen a földön csakis a szülői feladatok kellő teljesítéséből fejlődött ki és hogy csak azok jobb teljesítése által vált lehetségessé jobb típusok létrejötte, idővel végzetessé válik. Egy olyan rendszer, a mely szerint a szülői kötelességeket nagyban s egészben nem a szülők teljesítik, a mely az alacsonyabb rendű szülők alacsonyabb rendű gyermekeit magasabb fejlettségű szülők s így fejlettebb gyermekek rovására részesíti előnyökben, csakis visszafejlődésre és pusztulásra vezethet. Egy társadalomnak, a mely ilyen rendszert követ, egyenlő körülmények között

háttérbe kell szorulnia egy olyan társadalommal szemben, a mely nem neveli fel legrosszabb tagjait a legjobbak rovására.

Az evolucionista ethika a legszigorúbban a szülőktől maguktól követeli mindazt, ami az utódoknak az élet küzdelmeire való előkészítéséhez megkívántatik. S ha a viszonyok olyformán alakulnak, hogy ezen tevékenység egy része képviselő útján gyakorlandó, a költségeket a szülőknek maguknak kell viselniök.

Ha pedig maguk a szülők nem teljesítik kellőleg e kötelességüket, akkor érvényesülni fog az egész természetben uralkodó az a szigorú törvény, hogy az alacsonyabb rendűek rosszul nevelt utódai a létért való küzdelemben helyet fognak adni a kiválóknak jól nevelt utódainak. A természet kényszerűségeit nem lehet kikerülni s minden olyan intézkedés, a mely az alacsonyabb egyének és családok eltűnését akadályozza meg, nemzedékek folyamán a nemzet egészének az eltűnésére vezet.

A szülői kötelességek teljesítése természetesen csak azon föltétel mellett válik lehetségessé, ha a szülők csak annyi gyermeknek adnak életét, a mennyinek kellő eltartásáról és felneveléséről gondoskodni képesek. A házasság megkötése utáni könnyelműség nem kevésbbé elítélendő, mint a házasság megkötésekor tanúsított gondatlanság.

Az ezen a ponton összeütköző követelmények persze csak a megváltozott viszonyokhoz való tökéletesebb hozzáalkalmazkodás által lesznek lehetségessé. Az emberek mai termékenységéé még mindig ama praesociális állapot igényeinek felel meg, a melyben minél nagyobb számú utódok nemzése kívánatos és áldásos volt. Mig azonban a termékenység ezen túlsága állandóan súlyosbította azt a nyomást, a mely a haladás oka, addig másrésről ennek a nyomásnak további emelkedése az agynak még nagyobb munkájával kapcsolatban — egy általános élettani törvény szerint — a termékenység ezen túlságos mértékének az eltűnéséhez fog vezetni.

IV. RÉSZ.

A társas élet etikája.

A. Negatív jótékonyság.

30. Az altruizmus fajai.

Altruisztikusak mindazok a cselekedetek, a melyek akár negative önkorlátozás által, akár pozitív erő-kifejtés útján embertársaink jólétére vezetnek. A jótékony cselekedetek első módja passzivitás szóban és tettben ott, a hol a cselekvés önző hasznot vagy önző örömet eredményezett volna. Az önkorlátozásnak számos olyan módja, a melyet közönségesen nem szoktak az erkölcs szempontjából elbírálni, mégis ide tartozik. Másodsorban azok a cselekedetek tartoznak ide, a melyeket közönségesen a jótékonyság neve alatt foglalnak össze, s a melyek a következőkben a pozitív jótékonyság neve alatt szerepelnek. Ezen csoportba mindazok a cselekedetek tartoznak, a melyek valami tényleg vagy potentialiter birtokunkban levőnek feláldozását foglalják magukban a végből, hogy másnak vagy másoknak legyen belőlük előnyük. Az áldozat lehet erőnek feláldozása, a mely megtakarítható volt volna, lehet erőkifejtés folytán tényleg elért eredmények feláldozása és lehet a multbeli erőkifejtésekből folyó hasznok feláldozása. Mindháromban az örömnél vagy öröm eszközeinek egy közvetlen vesztesége nyilvánul, a rokonszenves részvételben közvetlen avagy távolabbi kárpótlás is mutatkozhatik. Mindakét csoportot egy keresztező felosztás két részre osztja. Ugy a pozitív, mint a negatív jótékony cselekedetek legszembetűnőbb esetei azok, a melyek alacsonyabban álló vagy szerencsétlen vagy mindkét fajta egyének irányában nyilvánulnak. Sokkal számosabbak ellenben a jótékonyság amaz esetei, a melyek nem alacsonyabban állók vagy szerencsétlenek irányában nyilvánulnak, hanem a melyek környezetünk javát szolgálják.

Mindezen cselekmények hatásának három csoportját kell megkülönböztetnünk: 1. a jóltevő és a hozzátartozókra való visszahatás; 2. a jótettet élvezőre való hatás, a mely örömeinek fokozásában s fájdalmainak csökkenésében, valamint jellemének egy vagy más irányban való megváltozásában nyilvánul; 3. a társadalom egészére való hatás.

31. A szabad verseny és szabad szerződés-kötés korlátjai.

Az egyes ember cselekedeteinek ama korlátjain kívül, a melyeket az állam állít fel, még olyan további korlátokat kell az egyeseknek szem előtt tartaniok, a melyek az embertársaink iránti szimpatia-ból folynak. A létért való küzdelem még a törvény határain belül is a kegyetlenség olyan fokáig mehet, a mely az erőszakos küzdelemtől csak kevésbé különbözik. Azok között, a melyek hasonló foglalkozást űznek egy csekélyebb része a tehetségesebb és egy nagyobb rész kevésbbé tehetséges. A szigorú jog szerint e tehetségesek nagyobb képességeik minden előnyét érvényesíthetik. A társadalomra nézve is csak előnnyel jár a nagyobb tehetségűek és utódaik előnyösítése. Hogy hol a határ, a melyig a nagyobb egyéni képességekből folyó előnyöket kihasználhatják s a melyen túl a szimpatia korlátjait kell elismernünk, azt az élet változatos eseteiben az egyéni belátás van hivatva eldönteni. Bizonyos megengedett és hasznos cselekedetektől való tartózkodás által versenytársak előnyben részesíthetők és azt a kérdést, vajjon nekik ez az előny megadandó-e, ama megfontolás alapján kell megoldanunk, vajjon az egyén és hozzátartozóinak szükségletei kellő figyelemben részesültek-e, s vajjon a versenytársak, valamint az összesség jóléte megkívánja-e az áldozatot.

Hasonló áll a szabad szerződéskötés korlátjairól.

A szerződések szigorúan meg kell tartani és szigorúan ki kell kényszeríteni azoknak az eseteknek kivételével, a melyekben egy ember saját magát adja el szerződés útján. E tétel igazsága már abból is nyilvánvaló, hogy ha a törvény bírói megszorításokat engedne meg a szerződésszegők javának jóakarátú mérlegelésével, azonnal számítanának is erre a jó indulatú elbírálásra; könnyelmű szerződések köttetnének abban a reményben, hogy a legrosszabb következményeket majd ilyenformán el fogják háritani.

Míg azonban nem az állam kötelességei közé tartozik a szerződések kötelező erejét meglazítani vagy megrontó következményeiket enyhíteni, a szerződést kötő felek szabadságában áll a szerződések hatását önkényt módosítani. A negatív jótékonyság elő is írhatja egy olyan előnynek teljes vagy rész-

leges feláldozását, a melyet egy szó szerint vett szerződés nyújthat.

Nemcsak mások jólétének együttérző tekintetbe vétele tilthatja meg bizonyos megegyezések lelkiismeretlen keresztülvitelét, ha a jog meg is engedné, hanem tilthatja azt a közjólétre való tekintet is. Minden olyan cselekvési mód, a mely szükség nélkül tesz tönkre olyanokat, akik foglalkozásukat nagyban s egészben rendesen üzik, a társas szervezetre káros.

A negatív jótekonyság követelményei azonban még sokkal messzebb menők. Találkoznak olyan emberek is, a kik azt sem engedik meg, hogy a másik fél áldozatot hozzon, vagy hogy rossz üzlet kötése által magára nézve káros szerződést kössön. Egyrészt nem hagyják ugyan figyelmen kívül saját igényeit, másrészt azonban nem engedik meg, hogy az, a kivel szerződnek, rossz feltételeket vállaljon, hanem ilyen esetben önkényt többet ajánlanak, mint a mennyit tőlük követelnek. Egy teljesen kifejtett ipari társadalomban, a melynek egyénei teljesen a társas élet követelményeihez alkalmazkodtak, az ilyen eljárás természetes volna. A szerződés teljesítésére vonatkozó igazságosságon kívül fennállana a jogtalan előnyt biztosító szerződés megkötésének a tilalma is.

Ilyen irányu cselekvésmód azonban a jelenben szükségképpen ritka. Azok az emberek, kik örömmel fogadják a fogadások eredményeit, a melyek másokra nézve károsak, nem bírnak olyan érzülettel, a mely másokra hátrányos szerződések kötésétől idegenkedik. A szerződéseknek mások iránt való együttérző gondoskodásból való mérséklése nem lehet nagyon elterjedt egy olyan társadalomban, a melyben a szerencsejátékok a nép legszélesebb rétegeiben el vannak terjedve.

32. *A meg nem érdemelt jutalmazások korlátozása.*

Az idetartozó cselekedetek egyáltalában nem látszanak jótekonyságnak. A közvetlen együttérzés napról napra oly cselekedetekre készít bennünket, a melyeket a szimpatia egy elvontabb és magasabb rendű formája megtilt. Néha meg kell tagadni oly cselekedeteket, a melyeket mások elvárnak, sőt követelnek.

Azok az esetek a melyekben az ilyen megtagadás indoka önző, annyira túlsúlyban vannak, hogy a legtöbb ember talán lehetetlennek fogja tartani, hogy az fakadhat altruisztikus indokból is. Gondolataikat a legközelebb fekvő indokok tartják lekötve, s ezek nem engedik meg annak felismerését, hogy távolabb fekvő szenvedésekre való tekintet meg tudja gátolni a közvetlen örömeket nyújtó cselekedetek véghezvitelét. Többnyire olyan esetekben áll ez elő, a melyben a szociális érdekek, avagy a többség jóléte túlhaladja az egyes egyének vagy a kisebbség jólétét.

A szegény utcai muzsikuskak pénz adnak, nem gondolva meg, hogy ha általános vezérelyvé tennők a kellemetlen szolgáltatások honorálását, mi lenne a következménye. Nem gondoljuk meg, hogy ez által arra készítjük az illetőket, hogy más utcákon is végigvonuljanak s hogy rossz zenéjükkel másoknak is kellemetlenkedjenek, holott ellenkező esetben a társadalomra hasznos munka végzésére kényszerülnének.

Az előnyök kicserélése mindig lehetőleg közel álljon a tényleges vagy hallgatólagos szerződéshez vagy ahol ilyen nincsen, feleljen meg egy hallgatólagos szerződésnek, a milyent észszerűleg kötöttünk volna.

A fejlődés egyik legjellemzőbb sajátsága a növekvő határozottság és a szociális haladás rendén úgy találjuk, hogy a polgárok üzleti érintkezéseiben a megegyezések határozottsága növekvőben van. Eredetileg nem voltak a használati cikkeknek határozottan megállapított árai. Kényszerszolgáltatásokon, ajándékokon, vesztegetéseken alapult az egész üzleti viszony; a szolgáltatások kicserélése határozatlan és bizonytalan volt. Már ebből is következik, hogy a szerződéses összeműködéstől való eltérések, a borraavalók és egyéb ajándékformájú fizetések rendszere visszaesést jelent és helytelenítendő.

33. A tehetség kifejtésének korlátjai.

Azokon az anyagi előnyökön kívül, a melyeket az emberek a szociális összeműködés rendszerének hatása alatt adnak és kapnak, nem anyagi előnyöket is cserélnek ki egymás közt. Azokról az előnyökről, kielégítésekről és élvezetekről van szó, a melyeket

a társas érintkezés nyújt, és a melyek szintén kívánatos vagy kevésbbé kívánatos módon oszolhatnak meg. A negatív jótékonyság feladata az e nemű cselekedeteket olyanformán szabályozni, hogy az én kielégülésén kívül mások is kivehessék részüket.

Az a testi vagy szellemi kitünőség, a mely arra képesít valakit, hogy másokat anyagiak szerzésében túlszárnyaljon, de a melyet, miként fentebb láttuk, nem szabad mások jólétére való minden tekintet nélkül a végletekig kihasználni, egyszersmind a tetzés és helyeslésből is rendkívül nagy részt juttathat az illetőnek. Ugyanígy járhat az, a kinek nagy népszerűséget biztosító előnyei vannak. Kérdés már most mily mértékig aknázzuk ki az ilyen előnyöket? S mily fokig kell attól elállani, hogy mások is arathassanak tetszést s ne érezzék a legyőzöttség fájdalmát? Egyfelől a létért való küzdelem általános elvei, másfelől a szimpatia tekintetei igényelnek elismerést.

A legjobb példát nyújtja egyfelől az a kiváló társalgó, a ki sajátos tehetségének kifejtésében odáig megy el, hogy a jelenlevőket teljesen elhomályosítja és szinte lehetetlenné teszi rájuk nézve a társalgásban való részvételt, másfelől pedig az az ember, a ki — jóllehet képes volna a közfigyelmet kizárólag magára irányítani — mégis gondoskodik róla, hogy a kevésbbé tehetségesek és a szerényebbek is módot találjanak az érvényesülésre.

Igen gyakran tudatos fölényünket el kell titkolnunk, hogy ez által a társas érintkezést összhangzatosabbá tegyük. A tehetségek egyenlőtlenségéből folyó fájdalmas érzéseket enyhítenünk kell. A természet szigorú fegyelme, a mely a tehetségest előnyökben részesíti, a kevésbbé tehetségest pedig fájdalomnak osztályrészesevé teszi, emberi szempontból igazságtalanságnak látszik és bár nem szabad a cselekedetek és következményeik viszonyát olyanformán ellensúlyozni, hogy a tehetséges és a tehetségtelen sorsa kiegyenlítődjék, mégis megengedett dolog az eredmények módosítása ott, a hol ez a további fejlődésmenet megzavarása nélkül lehetséges.

A dicsőség utáni vágy korlátozása, a miként azt a negatív jótékonyság megköveteli, egy barbár kívánság korlátozása, a mely az emberi fejlődés korábbi fokozatainak felelt meg. Mert a győzelem feletti büszkeség egynemű, akár karddal, akár tollal

is vívjuk ki a győzelmet. Az a harcias természet, a mely az egész szociális haladás rendén sikeres testi harcokra vala büszke, azonos azzal a harcias természettel, a mely sikeres szellemi mérkőzésekkel büszkélkedik.

34. *A gáncs és a dicséret korlátozása.*

Olykor kötelességünk lehet valakinek a megítélésétől tartózkodni, míg máskor éppen kötelességünk megszegése nélkül nem tartózkodhatnánk véleményünk nyilvánításától. Az illetők egymáshoz való viszonya, mindkét fél jelleme, tanuk jelenléte s távolléte stb. mind olyan körülmények, a melyeket e kérdés eldöntésénél figyelmen kívül hagyni nem lehet. Csak élénk együttérzés, gyors felfogás és jelentékeny előrelátás vezethetnek a helyes megoldáshoz.

A gáncs leggyakoribb neme az apának gyermekéhez való viszonyából ered. Olyan népeknél, a hol a fiú a közhit szerint az apa kedvéért létezik, mert csak ő hozhatja meg az apa szellemének szükséges áldozatot, kevésbé remélhetjük, hogy a gyermekek gáncsolása azok javát néző korlátok közé szoríttassék. A mi napjainkban ellenben ez a felfogás megváltozott, a szülők sokszor csak gyermekeiknek élnek, s ily körülmények között helye lehet a gáncsolás önkorlátozásainak is. Belátás és szimpatia arra fognak vezetni, hogy nyugodtan elviseljük azt a testi-lelki nyugtalanságot, a mely az ifjú életre annyira jellemző. Az ilyen irányú negatív jótékony-ságot távolabb fekvő hatások is javallják. Folytonos erkölcsi fájdalom okozása érzéketlenségre és elidegenülésre vezet. Mindkettő pedig ellenkezik az üdvös fegyelemmel.

A gáncs túlságosan szűkre szabott korlátozásával karöltve oly korlátozások is gyakoriak, a melyek túlságosan messze mennek. Az elítélő nyilatkozat, vagy olyan adatok közlése, a melyek elítélésre vezetnének gyakran abban marad, jöllehet ez nem csak megérdemelt, de egyenesen kívánatos is volna.

Olyan országokban, ahol alacsonyrendű az erkölcs fejlettsége, ellenséges hangulat uralkodik a törvénnyel szemben, míg a gonosztevők iránt szimpiatiát találunk. — Hasonló érzelmet találunk

nyilvános iskoláinkban is. Tisztesség kérdése a bűnös védelmére kelni és a feljelentőt szégyen éri. Néha odáig megy ez az érzélem, hogy egy kisebb fiú, a kit egy nagyobb komolyan megbántott, nem panaszkodhatik érte. S ehhez hasonlókat találunk gyakran az életben is.

A negatív jótékonyság a gáncs ilyen fokú korlátozásait nem követeli, sőt éppen ellenkezőleg tiltja.

Hogy miként követelhesse a negatív jótékonyság a dicséret korlátozását is, nem világlik ki első tekintetre. Hogy a kellemeskedő nyilatkozatok nem mehetnek az igazság rovására, azt kétségtelennek szokták tartani; a hízeltést még annak részéről is elítélés éri, a kinek szól, de az a hallgatag föltevés mindezen esetekben, hogy a tilalmat az igazság s nem a negatív jótékonyság írja elő. Pedig a dolog igazában úgy áll, hogy még ha a csodálat és elismerés igaz érzelmekből fakad is, még is sok körülmény annak korlátozását teheti kívánatossá. Az örömszerzés óhaját gyakran háttérbe kell szorítania majd az egyén, majd a társadalom jólétére való tekintetnek.

Nehéz dolog a dicséret ezen korlátjait egyenként felsorolni. Olykor egy-egy tekintetünkre, olykor egész magaviseletünkre, máskor beszédünkre vonatkoznak. Olykor az őszinteség, olykor a közelebbiek helyett a távolabbi hatások megfontolása kívánja meg őket.

35. A végső indokok.

Ha végső célul a fajnak vagy a faj ama változatának, a mely a társadalmat alkotja, fentartását és fejlesztését tűzzük ki, akkor önként következik, hogy a negatív jótékonyság fogalma alatt egyesített cselekedetek végső jogosultságát abban kell keresnünk, hogy a faj fentartásához és fejlődéséhez vezetnek. A szabad verseny bizonyos korlátjait nemcsak az esetleg fölösleges módon tönkretett versenyzőre, hanem a társadalomra való tekintet is követeli, mert a társadalom károsodását jelentenék termelő és forgalmi szerveinek bizonyos megrontásai.

A szabad szerződések teljesítésének bizonyos korlátjait abból következtettük, hogy a szerződéseknek minden körülmények között betű szerinti kikényszerítése rendkívüli károkkal járna az egyénekre, a társadalomra és így a faj illető speciesére

nézve. S hasonló okokból kárhoztatunk bizonyos eltéréseket a társadalmi összeműködés azon alap-törvényétől, hogy minden egyén rendes körülmények közt ne kapjon se többet, se kevesebbet, mint a mennyit szolgáltatásainak szigorú ellenértéke kitesz.

Ugyancsak a faj, vagy a faj megfelelő változatának fentartása és prosperálása szolgál indokául a negatív jótékonyság ama formáinak is, a melyek a dicséret vagy a gáncs korlátozását követelik. Azok a helyes korlátok, a melyek a dicsért vagy gáncsolt egyén megjavulására, jólétére vannak tekintettel. Az egyén megjavulása pedig nem más, mint annak tökéletesebb alkalmazkodása a társadalmi összeműködéshez, míg ez pedig a társadalom jólétéhez vezet, egyszersmind a faj fentartását is eredményezi.

A második igazolás az elsőből folyik. A cselekedeteket a szerint szoktuk jóknak vagy rosszaknak itélni, a mint összeredményük a cselekvőre vagy másokra, avagy mindkét félre örömet vagy fájdalmat okozó. A cselekvésnek minden más mértéke erre az egyre vezethető vissza. „Lényünk tökéletessége“, vagy „a cselekvés erényessége“, vagy „az indító okok becsületessége“ fogalmilag nem foghatók fel a cselekvőnek vagy másoknak, vagy mindkét félnek boldogsága nélkül. Az a következtetés, hogy a jótékonynak nevezett cselekvés végső igazolása a faj fentartása, magában foglalja egyidejűleg azt a másikat is, hogy boldogságra kell vezetnie.

Ennek a két igazságnak kölcsönhatása szükségképeni. Minthogy az embernél alacsonyabban álló lényekben, az öröm- s fájdalom érzeteken kívül semmi sincs, a mi bizonyos cselekedetek végzésére s másoktól való tartózkodásra vezethetett volna, ennél fogva a különböző teremtmények miriádnyi nemzedékein keresztül, a melyek az embert megelőzték, szerves kapcsolatok állottak elő örömrészlet és jótékony cselekedetek, valamint fájdalomérzet és káros cselekedetek között, majd az egyént, majd a társadalmat, majd mind a kettőt illetőleg. Ezek a szerves vonatkozások közül azok, a melyek lényegesek voltak és a fizikai élet szükségleteire vonatkoztak, tovább öröklődtek az emberi fajban s nagyban és egészben az egyén és a faj jólétének vezetőivé lőnek. Jóllehet a vad élet követelményeiről a civilizált élet követelményeire való átmenet e vonatkozások közül többeket hatályon

kívül helyezett, s jóllehet a bizonyos mértékben már keresztülvitt új alkalmazkodásnak hosszú időn keresztül kell tökéletesbednie, míg az érzelmek és a követelmények összhangja ismét helyreáll, mégis az irányítás ezen primitív módja nem nélkülözhető. Az emberi természet ujjaalakulásának annyiban hasonlónak kell lennie a régihez, hogy annak nemcsak alacsonyabb részei, hanem a magasabbak is akként alkalmazkodjanak az életfeltételekhez, hogy mindazok a cselekedetek, a melyek akár az egyén, akár a faj jólétéhez vezetnek, örömet keltők legyenek.

B. Pozitív jótékonyság.

36. Jótékonyság a házasság életben.

A nőkkel való rossz bánásmód primitív időkben annak az állandó harcias állapotnak következménye, a melyet a létért való küzdelem az egyes törzsek között létesített. Az a nyersesség, a melyet ezek az állandó harcok a férfiaknál szükségképen eredményeztek, a mindennapi életben is jelentkezett. Valamint a törzsön kívül, úgy a törzsön belül is a gyengét elnyomták. A szimpatia teljes hiánya elkerülhetlenné tette, hogy a nőknek szenvedniök kellett a férfiak önzése folytán, s hogy szenvedésüknek nem volt más határa, mint képességük annak elviselésére. Csak az emberi történelem legifjabb szakaszaiban jött létre a nőkkel való emberségesebb bánásmód annak következtében, hogy a nemzetek nem állottak egymással folytonos hadakozásban. De a nők állapota még mindig nem érte el azt a fokot, a melyet az ethika megkövetel.

A szellemi erőkre vonatkozó vitás kérdést teljesen mellőzve, annyi kétségtelen, hogy testi erők tekintetében a nők nem érik el a férfiakat és hogy e tekintetben hátrányban vannak a létért való küzdelemben. A szülés is időről időre teljesen leköti minden erejüket.

Az ebből folyó szükségképeni egyenlőtlenségeket a férfiaknak, a mennyire lehetséges, ki kell egyenlíteniök.

A jóltevésnek a házasság életén belül természetesen kölcsönösnek kellene lennie s habár az említettek folytán főként a férj tartozik vele a nőnek, az mégis

igen nagy mértékben a nő részéről is követelhető. A lekötelezettségnek annak irányában, a ki a mindennapi kenyeret megkeresi, szintén nyilvánulnia kell.

37. *A szülői és a gyermeki játékonyság.*

Altalában véve a szülők tevékenységköre inkább adja a játékonyság cselekedetek bizonyítékait, mint bármely más kör. Ha a szülőnek gyermekéhez való viszonyában az önzés olykor határozottabban mutatkozik is, mint az önfeláldozás, mégis kevésbé szükséges ezt a játékonyságot különösebben hangsúlyozni, mint inkább bizonyos korlátjait kiemelni. A meg gondolatlan játékonyság helyet kell, hogy engedjen a jól megfontoltnak. A szellemi kiképzés későbbi fokai előnyösen bízhatók helyettesekre, a legkorábbi stádiumokban azonban, valamint a kedélymozgalmak nevelése is minden fokozaton a szülők kötelességei közé tartozik.

Míg a szülői játékonyság ebben az irányban rendszerint elmarad az ethika követelményei mögött, addig más irányokban igen gyakran túllépi ezt a mértéket, vagy helyesebben szólva, a közvetlen boldogság megszerzése a távolabbi boldogság rovására is történik.

De még ott is, a hol minden más tekintetben kellő mértékre emelkedett a szülői játékonyság, igen gyakran elmarad egy irányban. Nem mutatkozik arányosság a gyermekek iránti játékonyság tekintetében, a mi több rosznak az okozója, semmint rendszerint hinné az ember. Az az elterjedt óhaj, hogy a gyermekekről anyagilag bőségesen gondoskodjunk, is inkább kárthozó, mint hasznos. Eltekintve attól, hogy a gyermekeket tétlenségre és gondatlanságra csábítja, amíg fiatalok, s hogy ez a magatartásuk még megerősödik, ha örökségük birtokába jutnak, életük éppen ellenkező irányban lesz természetellenes, mint a milyenben atyjuké volt. Az életcélok teljes elanyagiasítása végül aláássa a szülők testi életét és leszorítja a szellemét.

Az egész élő teremtésben állandóan az a viszony szülő és gyermek között, hogy a szülők fáradhatatlan kitarással és folytonos gonddal nevelnek fel utódokat, a kikben semmi elismerés sincs az élvezett jótéteményekért. Ez az összefüggés minden nemzedék s a

rákövetkező nemzedék között. A szülői és gyermeki viszonynak ez a brutális formája még mindig jelen-
tékeny mértékben áll fenn az emberi nemnél is. Jóllehet a gyermekek végtelen nagy lekötelezettsége
szüleik irányában már igen korai időkben felismer-
tetett, mégis a gyermekek tényleg igen kevésbé
éreztek át és érzik át azokat a köteleességet, a
melyek belőle folynak. A gyermeki jótékonyságot
közönségesen nem is fogják fel eléggé tág értelemben.
A teljesen brutálisak kivételével csaknem minden
emberben meg van az az érzés, hogy a szülőket
meg kell óvni a nélkülözésektől, de csak kevesen érzik
át a vonzódás és szeretet jeleinek hasonlóan kötelező
voltát. A kölcsönösség nemcsak anyagi, hanem er-
kölcsei jótéteményeket is megkövetel. Az emberi
természet kevés tekintetben mutat akkora hiányokat,
mint ebben az irányban.

38. *A szegények támogatása.*

Jótékonyság alatt sokan tisztán a szűkölködők
bőkezű támogatását szokták érteni. A jótékonyságnak
ez a neme napról-napra háromféle alakban mutat-
kozik. Az első a szegények törvényes támogatása,
kényszer útján behajtott pénz szétosztása által; a
másik a szegények támogatása önként alakult tár-
saságok részéről önként összeadott adományokból, és
végül a magánjótékonyság majd olyanok irányában,
a kik hozzánk tartoznak, vagy a kiknek igényeiről
részben tájékozást nyertünk, majd egészen esetleges
koldusok megajándékozása által. A törvények útján
való kényszerszámogatás a legkevésbé megfelelő
forma. Legkevésbé azokra irányítja a jótékonyság
áldásait, a kik leginkább megérdemelnék; és egész
sereg olyan exisztencia lehető voltát idézi elő, a kik
a természet törvényei szerint nem foglalhatnának
helyet a társadalomban. Hasonló kifogások emelhetők
a jótékonyságnak másodfokú formája ellen, a mely
társaságok részéről gyakoroltatik. Legcélszerűbb for-
mája a szegények támogatásának az, a midőn egyé-
nileg gyakoroltatik. Kétségtelen azonban, hogy az
egyéni jótékonyság gyakran elmarad a szükségletek
mögött, gyakran túlzásokba esap át és gyakran
helytelen irányban halad.

A leggyakoribb hiba az alamizsnának meggon-

dolatlan osztogatása koldusok irányában, s ez által a lustaság és bűn előmozdítása. Mindaz aki segítség nyújtására képes, napi foglalkozása által folyvást érintkezésbe jut olyanokkal, a kik betegség, haláleset, vagy munkájuk elvesztése folytán segélyre szorulnak. A rendi szervezetek idejében az alacsonyabb rend függőségével bizonyos felelősség járt együtt annak jólétéért a magasabb rend részéről. A rabszolgák alárendeltségük tekintetében a házi állatokhoz hasonló állapotban voltak, de ezekhez hasonló volt eltartásuk is. A szabad szerződés rendszerének uralma alatt a függetlenség előnyének megszerzésével karöltve járt a régi függőséghez kötött előnyök elvesztése. A szegény állampolgárnak nincsen ugyan ura, de nincsen eltartója sem. A régi gondoskodás előnyeinek vissza kellene térniök hátrányaik nélkül.

Nagyon megfontolandó kérdés e helyen az, hogy miként rendezzük az anyagi támogatást a nélkül, hogy a tehetetlenek és sülyedtek szaporodását elősegítsük. Egyenesen kegyetlenség az utókorra a bűnösök és tehetetlenek egyre nagyobb tömegét áthárítani, úgy hogy az igazi jótékonyágnak sohasem szabad az alacsonyabbakat a magasabban állók rovására támogatnia.

A mostani körülmények között ez az akadály legyőzhetetlennek látszik. Az évről évre szaporodó intézkedések azok eltartására, a kik saját magukat nem tudják eltartani, csak növelik a bajt. Minden olyan intézkedés, a mely a meggondolatlanság következményeinek enyhítésére vezet, megnöveszti a meggondolatlanok számát.

A legalkalmasabb fenmaradásának elve, a mely erkölcsileg tekintve azt a követelményt foglalja magában, hogy minden egyén viselje el saját természetének és abból folyó cselekedeteinek következményeit, csakhamar elsöpörné a tönkrejutottak seregét, ha egész szigorúságában érvényesülhetne. Jelenlegi érzelmeink mellett azonban gyakorlatilag kivihetetlen, hogy ezt a törvényt a maga egész szigorában hatni engedjük. A kérdés megoldhatatlannak látszik.

De ha megoldható, csak szenvedések árán oldható meg. Minthogy dőre intézkedések által olyan emberek nagy mennyisége állott elő, a kik az élet követelményeihez alkalmazkodva nincsenek, és a kik ennél fogva magukra és másokra nézve a nyomor forrásai,

ezen relative értéktelen emberek tömege nagy fájdalmak nélkül nem csökkenthető. A szerencsétlenség mesterséges enyhítése állami intézkedések által csak a szociális opium-evés egy neme, a mely jövőbeli fokozott nyomor árán szerez némi időleges enyhülést.

39. Szociális jótékonyság.

A pozitív jótékonyság szempontjából a társas érintkezés egy bizonyos mértéke kötelező, mert ennek hiányában az általános boldogság nem teljes. Mint-hogy egy remetéből vagy kifelé elzárkózott családokból álló társadalom viszonylag sivár volna, s minthogy az eszmecserével s kölcsönös ösztönzéssel járó összejövetelek úgy az egyesek, mint az összesség nagyobb megelégedésére vannak, — mindenkinek kötelessége ilyen összejöveteleket előmozdítani.

Ez a kötelesség persze kevésbbé parancsolóan jelentkezik, mint a legtöbb más kötelesség és ez utóbbiaknak alárendelendő, s természetes csak olyan összejövetelekre vonatkozik, a melyek több örömet okoznak, mint fájdalmat s egyáltalában nem írja elő az úgynevezett „társaság” konvencionális tapasó malmában való résztvételt.

A társas érintkezés egy különös fajaképen emelhető ki a társadalmilag magasabban állók érintkezése az alacsonysorsúakkal, a mely minden időben többé-kevésbbé megvolt s még inkább méltánylandó az az igyekezet, a mely rosszabb sorsban levők felvilágosítására és mulattatására irányul.

A szociális jótékonyság egy kevésbbé elismert követelménye az, amely a közjóléttel ellenkező szokások megváltoztatására vagy megszüntetésére irányul. A jól felfogott jótékonyság nem csak pénztámogatás nyújtásában áll, hanem magában foglal olyan cselekedeteket is, a melyek közvetlenül fájdalmasak ugyan másokra nézve, végeredményben azonban mégis jótékonyak. Az emberek életét pedig igen nagy mértékben megrontják felesleges, sőt káros szokások, a melyek ellen küzdeni egyike a legjelentősebb feladatoknak.

40. Politikai jótékonyság.

Voltak idők, a midőn az állandó harc készenlét volt a legfontosabb szükséglet s a melyeklen, mivel

szolgai megalázkodás hadi sikerekre vezetett, az individualitás gondolkodásban és tettben nem volt helyén való. De olyan társadalmi viszonyok között, a milyenekhez jelenleg eljutottunk, a politikai életben való részvétel minden állampolgár kötelessége. Ha a politikai élettől való távolmaradás általánossá válnék, ez minden létező jó intézmény romlásához vezetne el. Nem szabad olyan előnyöket óhajtunk, a melyek eléréséhez a magunk részéről semmivel sem szándékozunk hozzájárulni.

Hogy egy szabad politikai szervezet életerős és egészséges maradjon, valamennyi azt megalkotó egységeknek be kell tölteniök szerepüket, mert különben az egész szervezet megsínyli és abban az arányban, a mint e tétlen részek megnövekszenek, romlásnak indul.

Igy p. o. ha a hűbériség rendszere átmegy a szabad szerződés-kötés rendszerébe, ez utóbbinak kellő keresztülvitele válik szükségessé. Egy ilyen rendszer előfeltételévé válik, hogy a szerződések megtartassanak és hogy a szolgáltatott munka egy adott mennyiségéért kellő mennyiségű bér járjon. A legtöbb állampolgár azonban nincsen tudatában, hogy ő ezen rendszer kellő megvalósulásáért felelős. A midőn a politikai életben való részvételtől van szó, ezekről az alapvető kérdésekről alig esik szó. Pedig egyike az egészséges társas élet alapfeltételeinek, hogy minden állampolgár megkapja azt az egész nyereséget, a melyet tevékenysége eredményez, ennek megvalósítására pedig mindenkinek kötelessége mindazt megtenni, a mire vállalkozott. Már pedig ennek az elvnek érvényesülését kizárja egy olyan törvényhozás, a mely törvényt törvényre halmoz a nélkül, hogy lehetővé tenné a polgárookra nézve a törvények megismerését és a mely olyan peres eljárásokat alkalmaz, a melyek mellett különösen a szegénynek gyakran le kell mondania jogos vagyoni igényeiről, nehogy még nagyobb veszteséget kockáztasson.

Abban a mértékben, a melyben az emberi természet hiányos, hiányosnak kell lennie az emberek alkotta szervezeteknek is. De ezek még a szükségesnél is sokkalta hiányosabbak lesznek, ha hiányaikat állandóan fel nem tárjuk és megnövekvésüket megakadályozni nem igyekszünk. Kötelességünk tehát a visszaéléseket megszüntetni, mihelyest azok tudo-

mására jutunk és nem szabad megvárni, míg veszedelmes mérveket öltenek. Azok a jogtalanságok, a melyek a kormányzatnak ezt vagy azt a formáját az idők folyamán haszontalanná vagy károossá teszik, a kötelesség jelentéktelen elhanyagolásaival kezdődnek, a melyek ellen senkisé is emelt szót.

A politikai jótékonyosság tehát szakadatlan éberséget is követel, a mely mindenkor kész a romlottság minden lehető alakjának leleplezésére, a hatalom jelentéktelen túlkapásainak is meggátlására és a mely a jogszerűségtől való legcsekélyebb eltérések ellen sem ááll küzdeni, ha mindjárt az ez irányú tevékenység gyakran gyűlölködest is kelt az illető ellen.

41. A jótékonyosság általában.

Ha elfogadjuk a jótékonyosság hatáskörének az előzőekben korvonalozott keretét, ha elfogadjuk, hogy minden cselekedet, a mely közvetlenül vagy közvetve boldogságra vagy boldogtalanságra vezet, ezért helyesnek vagy helytelennek ítélendő, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a jótékonyosság a fentebbinél még sokkal szélesebb térre is kiterjed. Vannak szavak, hangok és arckifejezések, a melyek a mindennapi érintkezésben állandóan kellemetlen érzéseket keltenek, míg mások kellemesek, sőt az ezek által okozott boldogság és boldogtalanság gyakran jelentékenyen meghaladja a boldogság, illetőleg boldogtalanságnak azt az összegét, a melyet jóindulatú vagy rosszakarató cselekedeteink hoznak létre.

Míg a jótékonyosság egyéb fajai a kötelesség általános érzése által is létrehozhatók, addig a jótékonyosság ezen utóbbi neme mindig csak élénk rokonérzés folytán állhat elő. Némely különösen finom természetekben ez az érzés már uralkodóvá vált és önkéntelenül jelentkezik: a jótékonyosság szervessé vált bennük. A legtöbb alacsonyabb érzésű ember azonban csak az önfegyelem egy bizonyos neme által, a célokról való állandó megemlékezés útján képes az e fajta jótékonyosság egy viszonylag csak igen csekély fokára.

Mindazok, a kik a fentiek során feltételezett apró módosulások útján való lassú haladásmenettel meg nem elégszenek és azonnali újjászervezéssel akarnak magas fejlettségű társadalmat elérni, az emberi szellem tulajdonságainak olyan változékony-

ságát tételezik fel, a mely mellett annak rossz eredményei jókkal pótolthatnak. Ilyen hirtelen változás azonban csoda volna. Teljes lehetetlenség az emberek jellemének teljes módosulása nélkül, pusztán társadalmi intézmények módosítása folytán az eredmények ilyen gyökeres megváltozását előidézni. Nem remélhetjük a jóság eredményeit a jóság nélkül.

Csak a társas élet állandó fegyelme idézheti elő évezredek multán ezeket a nagy változásokat. Nincsen semmilyen politikai vagy társadalmi cselekedet, a mely nem az emberek szellemének volna kifolyása; az emberek szelleme és ebből folyó tevékenységük pedig nem lehet más, mint a mely életük általános törvényeivel áll összhangzásban és ezen törvényeknek ismét benne kell foglaltatniok minden életnek általános törvényeiben. Minden társadalmi jelenség ehhez képest, kezdve a legkezdetlegesebbtől végig egészen napjainkig és tovább a jövőben csak az embereknek új viszonyaikhoz való új hozzáalkalmazkodásuk kíséretében jelentkezhetik. Annak a természetnek, a mely az embereket a vándor- és rablónépek szokásaira tette alkalmassá; át kell alakulnia olyanná, a mely a civilizált népek egy helyben ülő, nyugodt ipari életére legyen alkalmas. Az a hosszú folyamat pedig, a melynek rendén régi szokások és vágyak megszűnnek és új szokásokká meg vágyakká fejlődnek, szükségképen csak fájdalmas folyamat lehet. Ezeket a fájdalmakat nem lehet kikerülni az által, hogy egyes osztályokat ezen alkalmazkodás követelte kínoktól és erőmegfeszítésektől mesterségesen akarunk megvédelmezni. Egy ilyen védelem csakis új fájdalmakat és bajokat eredményezhet.

Esztelen feltevés volna, hogy azok az okok, a melyek a multban oly csodálatos hatásokat eredményeztek, a jövőben hatástalanok maradjanak. Nem várhatjuk ugyan, hogy valamely ma létező társadalom érje el a fejlettség magas fokát, vagy hogy az emberi faj ma élő változatai alkalmazkodhassanak hozzá teljesen a szociális élethez, de mindazonáltal mégis állandóan az emberiség fejlődésének majd előrehaladó, majd visszaeső változásainak nézhetünk elébe, a melyek az embereket az élet követelményeihez idomítják. Ennek felismerésével karöltve jár a fejlődés előmozdítására való vágy is. Az a gondoskodás, a mely már most is sokaknál megy túl saját és

közvetlen utódaik jólétén és a mely egész nemzetek, de sokszor még más nemzetek és fajok jólétét is felöli, mindegyre jobban és jobban az általános emberi haladásra vonatkozó gondoskodássá fog válni.

A jövőben arra fog irányulni a jótékonytárgyat gyakorlónak legnagyobb becsvágya, hogy az emberiség fejlesztésében legyen része. Tapasztalat mutatja, hogy teljesen önzetlen célok is a legélénkebb érdeklődést kelthetik, és a jövőben mindegyre nagyobb lesz azok száma, a kiknek önzetlen célja az emberiség további fejlődése lesz.

TARTALOM.

1. Bevezetés	3
------------------------	---

I. RÉSZ.

Az ethika tényei.

2. Az ethika tárgya	3
3. A jó és rossz cselekedetek	5
4. A cselekvés megítélésének módjai	5
5. A fizikai szempont	7
6. Az élettani szempont	8
7. A lélektani szempont	10
8. A szociológiai szempont	13
9. A fájdalmak és öröмок viszonylagossága	15
10. Az egoizmus az altruizmus ellenében	17
11. Az altruizmus az egoizmus ellenében	18
12. Összeegyeztetés	20
13. Abszolút és relatív ethika	23

II. RÉSZ.

Az ethika indukciói.

14. Az ethikai eszmék zavarai	24
15. Mely eszmék és érzelmek erkölcsösek?	25
16. Támadás	27
17. Boszú	28
18. Igazságosság	29
19. Nemeslelkűség	30
20. Engedelmesség	31
21. Ipar	33
22. Mértékletesség	34
23. Az indukciók összefoglalása	35

III. RÉSZ.

Az egyéni élet ethikája.

24. Bevezetés	36
25. Tevékenység és pihenés	37
26. Táplálkozás	38
27. Műveltség	40
28. A házasság	41
29. A szülői viszony	43

IV. RÉSZ.

A társas élet ethikája.

A. Negatív jótékonyosság.

30. Az altruizmus fajtái	45
31. A szabad verseny és szabad szerződés-kötés korlátjai	46
32. A meg nem érdemelt jutalmazások korlátozása	47
33. A tehetség kifejtésének korlátjai	48
34. A gáncs és a dicséret korlátozása	50
35. A végső indokok	61

B. Pozitív jótékonyosság.

36. Jótékonyosság a házasi életben	53
37. A szülői és a gyermeki jótékonyosság	54
38. A szegények támogatása	55
39. Szociális jótékonyosság	57
40. Politikai jótékonyosság	57
41. A jótékonyosság általában	59

Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban

megjelent és általa, valamint minden hazai könyvárustól megszerezhető:

Tudományos zseb-könyvtár.

Minden egyes füzet 30 kr. = 60 fillér.

A „Tudományos zseb-könyvtár” időhöz nem kötötten, 60 filléres kis füzetekben jelenik meg s a tudományok minden ágára kiterjeszkedik.

A „Tudományos zseb-könyvtár” idővel mindazt felöleli, ami az általános műveltség körébe tartozik. A csinos külsejű füzeteket, rendkívüli olcsóságukra való tekintettel, bárki könnyen megszerezheti, aki pedig a hasznos tudnivalók ismeretét a legkényelmesebb módon akarja elsajátítani, az föltétlenül vegye meg a „Tudományos zseb-könyvtár”-t. A jó magyarsággal és eleven stilussal megírt füzetek főbb vonásokban világos képet adnak az illető tudományról és megismertetik az olvasót mindazzal, amit az illető szakmából okvetetlenül tudnia kell.

Eddigelé a következő füzetek jelentek meg:

1. Földrajzi és statisztikai tabellák. Összeállította Hickmann A. és Péter J.
2. Arithmetikai és algebrai példatár. Irta Dr. Léway E.
3. Kis latin nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
4. Magyar irodalomtörténet. Irta Gaal Mózes.
5. Görög nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
6. Francia nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
7. Angol nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
8. Római jog. I. Institutiók. Irta Dr. Bozóky Alajos.
9. Római jog. II. Pandekták. Irta Dr. Bozóky Alajos.
10. Egyházjog. (Kathol.) Irta Dr. Bozóky Alajos.
11. Magyar nyelvtan. Irta Gaal Mózes.
12. Magyar stilisztika. Irta Gaal Mózes.
13. Magyar retorika. Irta Gaal Mózes.
14. A sík trigonometriája. Irta Dr. Léway Ede.
15. Római régiségek. Irta Dr. Schmidt Márton.
16. Magyarok oknyomozó története. Irta Cseh Lajos.
17. Kereskedelem története. Irta Dr. Stirling Sándor.
- 18–20. Egyetemes irodalomtörténet. Irta Hamvas J.
21. Nemzetközi jog. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
22. Magyar poétika. Irta Gaal Mózes.
23. Planimétria példatárral. Irta Dr. Léway Ede.
24. A római nemz. irod. tört. Irta Márton Jenő.
25. Német nyelvtan. Irta Albrecht János.

26. Oszmán-török nyelvten. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
 27—30. Áruiismeret-lexikon. Irta Dr. Koós Gábor.
 31—34. Magyar magánjog. Irta Dr. Katona Mór.
 35. Számtan. Irta Dr. Lévy Ede.
 36. Logarithmustáblák. Összeállította Polikeit Károly.
 37—38. Magyarország őskora. Irta Darnay Kálmán.
 39—40. Magyar büntetőjog. Irta Dr. Atzél Béla.
 41—42. Bünvádi perrendtartás. Irta Dr. Atzél Béla.
 43. Kis növénygyűjtő. Összeállította Cserey Adolf.
 44. Algebra. Irta Dr. Lévy Ede.
 45. A magyar helyesírás törvényei. Irta Gaal Mózes.
 46. Ábrázolástan. I. füzet. Irta Kolbái Arnold.
 47. Ábrázolástan. II. füzet. Rajzok az ábrázolástanhoz.
 48—49. Növényhatározó. Irta Cserey Adolf.
 50. Stereometria. Irta Dr. Lévy Ede.
 51. Világtörténet I. rész. Irta Cseh Lajos.
 52—53. Stilisme. Irta Boros Rudolf.
 54. Levelező gyorsírás. Irta Bódogh János.
 55. Magyar közigazgatási jog. Irta Dr. Falcsik Dezső.
 56. Alkotmányi politika. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
 57. Magyar pénzügyi jog vázlata. Irta Dr. Bartha Béla.
 58. Általános földrajz. Irta Hegedüs István.
 59. Ethika. Irta Dr. Somló Bódog.
 60. Ásványhatározó. Irta Cserey Adolf.
 16. Zene-műszótár. Összeállította Goll János.

A „Tudományos zseb-könyvtárban“ legközelebb, de időhöz nem kötötten, a következő kötetek megjelenése van tervbe véve:

Aesthetika	Kereskedelem-ismeret	Paedagógia
Anthropologia.	Keresk. földrajz	Pénzügytan
Államszámviteltan	Kereskedelmi jog	Polg. perrendtartás
Áruiismeret és vegytan	Keresk. szokások	Phys. repetitorium:
Astronomia	ismert.	Mechanika és akusztika
Chémia (szerves)	Közjog	Optika és hőtán
Chémia (szervetlen)	Lélektan	Elektromosság, mágnesség
Egyházjog (Prot.)	Logika	A kosmogroph. elemek
Egyháztörténet	Művelődéstörténet	Rajzolás
Észjog	Mythológia	Statisztika
Fejlődéstan.	Német helyesírás	Természetrajz:
Fogalmazványok	Német irodalom-	Állattan
Földrajz (fizikai)	történet	Bogárgyűjtő
Földtan	Nemzetgazdaságtan	Rovargyűjtő
Geológia	Népisme	Lepkegyűjtő
Geometria (analytica)	Oktat. módszertan	Növénytan
Görög irod. tört.	Olasz nyelvten	Gombaismeret
Görög régiségek	Orosz nyelvten	Ásványtan
Jogtörténet	Ötvösség.	Tornatanítás
		Váltójog
		Zeneelmélet és össz-
		hangzattan.
		Zománcz.

Minden egyes füzet 30 kr.

